

WESP
Componistenlaan 55a
2215 SN VOORHOUT
T 0252-218521
F 0252-222032
E info@wespweb.nl
W www.wespweb.nl

Juli 2010

Wonen op jezelf, in contact met anderen

Resultaten van een onderzoek naar de beleving van jongeren en betrokkenen uit familie en netwerk ten aanzien van de behoeften aan contacten met elkaar en de rol van De Combinatie in het verstevigen van de contacten

Colofon

- Titel : 'Wonen op jezelf, in contact met anderen'
Resultaten van een onderzoek naar de beleving van jongeren en betrokkenen uit familie en netwerk over de behoeften aan contacten met elkaar en de rol van De Combinatie in het verstevigen van de contacten.
- Auteur : Martin Schuurman
- Uitgever : WESP, Voorhout
- Medewerkers WESP : Angelique van den Berg, Marjan Botzen, Mariël Floor, Jorien Meerdink, Catharina Mulder, Jef Sniijders en Annemiek Verheij
- Opdrachtgever : De Combinatie Jeugdzorg, Eindhoven
- Met dank aan : Betrokkenen van De Combinatie Jeugdzorg die mee wilden werken aan een interview, John Nabben, Marlies van Oorschot en Thomas Ruitenbeek.
- Ontwerp omslag : Laurien Stam, Zwolle

©2010 WESP

Alle rechten zijn voorbehouden. Niets uit deze rapportage mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van bureau WESP.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 jo. het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471, en art. 17 Auteurswet 1912, dient men de krachtens art. 17 lid 2 Auteurswet 1912 verschuldigde vergoeding vooraf met bureau WESP overeen te komen en te voldoen. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze rapportage in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot bureau WESP te wenden.

No part of this report may be reproduced in any form, by print, photo-print, microfilm or any other means without written permission from bureau WESP.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
1.1	Aanleiding van dit onderzoek	5
1.2	Onderzoeksvragen	7
1.3	De opzet en uitvoering van het onderzoek.....	7
1.4	De opbouw van dit rapport	10
2	Ervaringen van jongeren die nu bij De Combinatie verblijven.....	11
2.1	Persoonlijke situatie.....	11
2.2	Ervaring van contacten.....	12
2.3	Suggesties voor De Combinatie.....	16
3	Ervaringen van jongeren die voorheen bij De Combinatie verbleven.....	20
3.1	Persoonlijke situatie.....	20
3.2	Ervaring van contacten.....	21
3.3	Suggesties voor De Combinatie.....	24
4	Ervaringen van ouders en personen uit kringen van familie en bekenden	31
4.1	Ervaring van het contact met de jongeren.....	31
4.2	Suggesties voor De Combinatie.....	36
5	Beschouwing van de resultaten.....	42
5.1	Dit onderzoek.....	42
5.2	Beantwoording van onderzoeksvragen	43
5.3	Overige bevindingen uit het onderzoek.....	46
6	Geraadpleegde bronnen	50

'Beneden de 18 is het heel anders dan daarboven. Het is het één of het ander, er is geen tussenweg.'

1 Inleiding

1.1 Aanleiding voor dit onderzoek

Een sociaal netwerk is voor jongeren van levensbelang. Een vriendin om gezellig mee te praten, een buur die je helpt met de kapotte afvoer, ouders op wie je terug kunt vallen als het tegen zit, een aardige oom die je helpt met je boekhouding. Het lijkt vanzelfsprekend maar dat is het voor veel jongeren die de jeugdzorg gaan verlaten, niet. Zij zijn veelal afhankelijk van hulpverleners; vallen die weg en zijn er geen betekenisvolle anderen, dan moeten deze jongeren het vaak alleen uitzoeken. De kans dat het dan alsnog mis gaat, is groot.

De jeugdzorg, waar volgens de Wet op de jeugdzorg tot het 23ste jaar een beroep op kan worden gedaan, verandert als jongeren de 18-jarige leeftijd bereiken. Indicaties moeten dan specifiek aansluiten op de problematiek en jongeren moeten er zelf in meegaan, moeten de indicatie staven. Omdat er een goede reden moet zijn om de indicatie na 18 jaar te verlengen, wordt in de praktijk toegewerkt naar verlating van de jeugdzorg rond deze leeftijd. Hoe de ondersteuning aan 18plus wordt ingevuld, is bovendien afhankelijk van gemeentelijk en regionaal beleid. Per bureau Jeugdzorg is het verschillend.

Vooraf jongeren die langdurig gebruik gemaakt hebben van (residentiële) jeugdzorg dreigen na hun 18-de in de problemen te komen doordat zij nog niet toe zijn aan alle aspecten om zich zelfstandig te handhaven in de maatschappij. De jongeren hebben praktische, emotionele en financiële steun nodig.

De laatste jaren wordt aan dit onderwerp steeds meer aandacht geschonken. Zo is er het idee van het *nazorgplan* (Buijsse e.a., 2008), dat wordt gezien als hulpmiddel in het bijdragen aan een beter toekomstperspectief van deze jongeren. Door middel van de methodiek van het nazorgplan wordt standaard nagedacht over de eventuele noodzaak tot nazorg na het aflopen van een indicatie. Daarnaast kan een dergelijk plan de samenwerking tussen organisaties bevorderen, wat als positief wordt ervaren omdat dit de doelgroep ten goede komt. Twijfels zijn er overigens ook, over de motivatie van jongeren zelf om aan het plan mee te werken en aan de uitvoering ervan (de beschikbaarheid van informatie bijvoorbeeld).

Uit een literatuurstudie van de Provinciale Raad voor de Volksgezondheid en Maatschappelijke Zorg in Noord-Brabant werd geconcludeerd dat in bestaande artikelen over de aansluiting van lokaal jeugdbeleid op de jeugdzorg de focus bijna altijd ligt op het voorkómen dat kinderen geïndiceerde jeugdzorg nodig hebben door de voorliggende voorzieningen beter met elkaar te laten communiceren. Weinig aandacht wordt besteed aan jongeren die geïndiceerde jeugdzorg hebben gehad en weer terug de gemeente en de wijk in komen (PRVM, 2007).

Dezelfde Raad maakte samen met Zorgbelang Brabant een discussiestuk op basis van interviews waarin de vraag werd gesteld of leeftijd eigenlijk wel als indicator voor zorg kan gelden (CRJZNB/Zorgbelang Brabant, 2007).

Vanuit deze literatuurstudie en dit discussiestuk ontstond vervolgens een initiatief waarin diverse organisaties in een werkgroep samenwerkten en een reeks activiteiten organiseerden met als doel de sector bewust te maken van dit overgangsprobleem en inspiratie te bieden om met deze kwestie aan de gang te gaan (CRJZNB/Participatiewerkplaatsen Jeugd Zorgbelang Brabant/Provinciale Raad voor de Volksgezondheid en Maatschappelijke Zorg/provincie Noord-Brabant, 2008).

Van meer recente datum is het onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut naar de hulpverlening aan jongeren uit de jeugdzorg die 18 jaar worden of dat net zijn geworden (Steketee e.a., 2009). Knelpunten in de zorg aan deze groep komen voort uit het centrale probleem dat jongeren in de zorg met 18 jaar niet automatisch volwassen en zelfstandig zijn, terwijl zij voor de wet wel meerderjarig zijn. Knelpunten hebben in het bijzonder te maken met een tekort aan adequaat hulpaanbod, gebrek aan de juiste expertise met betrekking tot de groep 18+ jongeren in de zorg, het vrijwillige karakter van de hulpverlening na 18 jaar, een slechte aansluiting tussen jeugd- en volwassenenzorg en onduidelijkheid over verantwoordelijkheden en financiën.

De Combinatie Jeugdzorg (kortweg: De Combinatie) heeft als instelling in de jeugdzorg met dit alles te maken en is zich bewust van het probleem van de hulpverlening nadat de leeftijd van 18 jaar is bereikt. Zij meent dat naast nazorg en andere toegesneden professionele zorg, het van groot belang is dat deze jongeren een *sociaal netwerk* hebben waarop zij een beroep kunnen doen. Jongeren die steunbronnen hebben in hun sociaal netwerk maken een grotere kans om zich zelfstandig te redden. Het behouden, versterken of opbouwen van een sociaal netwerk buiten de jeugdzorg verdient meer prioriteit. Vandaar dat De Combinatie focused op het onderwerp netwerk en al tijdens het verblijf binnen de residentiële zorg met de jongeren wil bouwen aan een stevig sociaal netwerk waarop iedere jongere die de zorg van De Combinatie verlaat, kan terugvallen. Daartoe heeft De Combinatie in samenwerking met bureau WESP het programma 'Jongeren, hou je vast!' ontwikkeld (WESP/De Combinatie, 2009). Het is een programma voor het bouwen en verstevigen van het sociale netwerk voor jongeren die gebruik maken van de behandelgroepen oudere jeugd en woonbegeleiding van De Combinatie. Het past in de visie van De Combinatie en bij de speerpunten van de provincie Noord-Brabant. In het programma is de inbreng van de jongeren zelf verzekerd.

Het programma omvat acht bouwstenen, waarmee gewerkt wordt aan de volgende doelen:

- Het verstevigen van de band met en activeren van bestaand sociaal netwerk.
- Uitbreiden, benutten en het ontvangen van steun van sociaal netwerk.
- Bevorderen van burgerschap.
- Toenemen van maatschappelijke participatie.

Om op een vraaggerichte en passende manier te kunnen werken aan deze doelen is het van belang om van jongeren en personen die bij hen horen te weten te komen hoe zij de huidige situatie bij De Combinatie beleven, hoe zij denken dat de doelen bereikt kunnen worden, met wie dat kan en wat daarvoor nodig is. De Combinatie heeft bureau WESP, gespecialiseerd in belevingsonderzoek met kinderen in onder meer de jeugdzorg, gevraagd een kwalitatief onderzoek uit te voeren naar voornoemde aspecten. Een onderzoek dat de (eerste) bouwsteen *beleving* vorm kan geven.

De bedoeling was om een kwalitatief onderzoek uit te voeren naar de beleving van jongeren en betrokkenen uit familie en netwerk over de betekenis van contacten met elkaar, de behoefte daaraan en de mogelijke verbeterpunten voor De Combinatie (en samenwerkingspartners) in methodiek, werkwijze en zorgaanbod. Door middel van interviews zou worden gevraagd naar hoe zij de huidige situatie bij De Combinatie beleven, hoe zij denken dat de doelen bereikt kunnen worden, met wie dat kan en wat daarvoor nodig is.

1.2 Onderzoeksvragen

In het onderzoek dienden de volgende vier vragen beantwoord te worden:

1. Hoe beleven jongeren die langdurig bij De Combinatie Jeugdzorg verblijven de relatie en contacten met hun sociaal netwerk?
2. Hoe beleven familie en bekenden van de jongeren die langdurig bij De Combinatie Jeugdzorg verblijven de relatie en contacten met de jongeren?
3. Wat kunnen De Combinatie Jeugdzorg en anderen volgens hen doen om de band tussen de jongeren en hun familie en bekenden in stand te houden en te verstevigen?
4. Op welke wijze kunnen jongeren die de jeugdzorg verlaten (meer) steun krijgen vanuit familie en netwerk?

1.3 De opzet en uitvoering van het onderzoek

Onderzoeksgroep

Er werden vier onderzoeksgroepen onderscheiden:

- A. Jongeren van 15-18 jaar, die langdurig verblijven bij De Combinatie Jeugdzorg, binnenkort meerderjarig worden en op weg zijn naar een vorm van zelfstandig wonen of die begeleid worden bij het zelfstandig wonen.
- B. Jongeren vanaf 18 jaar die kunnen terugkijken op hun verblijf en kunnen aangeven wat zij nodig hadden - en wellicht nog hebben - toen zij de zorg verlieten.
- C. Ouders/verzorgers van jongeren die langdurig bij De Combinatie verblijven.
- D. Personen uit kring van familie en bekenden (niet zijnde de ouders) van jongeren die langdurig bij De Combinatie verblijven.

Uit elke onderzoeksgroep werd, via De Combinatie, een aantal personen verzameld met wie een interview is afgenomen. De selectie vond zoveel mogelijk at random plaats, dat wil zeggen onafhankelijk van variabelen (meningen, opvattingen, ervaringen) die samenhangen met de inhoud van het onderzoek. Feitelijk waren de bereidheid en beschikbaarheid om aan het onderzoek mee te doen de enige selectiecriteria.

De personen uit de groepen C en D zijn geen van allen betrokken bij personen uit groepen A en B.

In tabel 1 is weergegeven hoeveel personen bij deze interviews zijn betrokken. In totaal betrof het 34 personen en 26 interviews: 9 individuele interviews met jongeren, 2 groepsinterviews met jongeren (met respectievelijk vijf en vier personen), 9 interviews met ouders (8 interviews met één persoon en één interview met twee personen) en 6 interviews met personen uit de kring van familie en bekenden.

Tabel 1: Samenstelling van de onderzoeksgroep, naar doelgroep en type interview

Doelgroep		Individuele interviews	Groeps-interviews	Totaal interviews	Totaal geïnterviewden
Jongeren	Nu bij De Combinatie	5	1	6	10
	Voorheen bij De Combinatie	4	1	5	8
Volwassenen	Ouders	9	-	9	10
	Personen uit kring van familie en bekenden	6	-	6	6
Totaal		24	2	26	34

Vragenlijsten

De vragenlijsten voor het onderzoek werden ontwikkeld op basis van de onderzoeksvragen. Er diende onder meer te worden gevraagd naar het belang van het sociale netwerk, de betekenis van familie en vrienden voor uit huis geplaatste jongeren en in hoeverre en op welke wijze deze personen een plaats in het leven van de jongeren (kunnen) hebben en houden. En natuurlijk de rol van De Combinatie hierin. Tijdens de ontwikkeling van de vragenlijst hebben deelnemers van de Jongerenraad van De Combinatie als focusgroep gediend (WESP, 2009).

Uiteindelijk werden vier vragenlijsten ontwikkeld, voor iedere onderzoeksgroep één. Tabel 2 geeft een overzicht van de vragen die in de lijsten zijn opgenomen.

Tabel 2: Overzicht van de in de interviews gestelde vragen, naar onderzoeksgroep

Vragen tijdens interview	A	B	C	D
1. Introductievragen (naar situatie en achtergrond)				
Persoonlijke gegevens: leeftijd, bezigheden, hoe lang (geleden) bij De Combinatie.	X	X	-	-
Woon- en leefsituatie bij De Combinatie (woonsituatie, dagbesteding, ondersteuning/behandeling, contact volwassenen, vrienden/vriendinnen).	X	-	-	-
Situatie en achtergrond (leeftijd, gezinssituatie, contact met zoon/dochter, respectievelijk jongere tot wiens kring men behoort).	-	-	X	X
Situatie gezin/familie (samenstelling, contacten).	X	X	-	-
Situatie overig netwerk (samenstelling, contacten).	X	X	-	-
2. Ervaring en beleving van huidige contacten				
Wat kwam er bij kijken toen je op jezelf ging wonen? Naar wie ga je nu bij vragen of problemen?	-	X	-	-
Wie van familieleden zijn het belangrijkste?	X	X	-	-

Wie van overige contacten zijn het belangrijkste?	X	X	-	-
Wie binnen De Combinatie zijn het belangrijkste (geweest)?	X	X	-	-
Hoe is het contact met zoon/dochter, resp. jongere tot wiens kring men behoort? Wat is in dit contact belangrijk? Hoe zou het er in de toekomst uitzien?	-	-	X	X
3. Mening over wat belangrijk in contacten, eigen behoeften				
Mening over hoeveelheid huidige contacten.	X	X	-	-
Welke één of twee personen het allerbelangrijkste?	X	X	-	-
Zijn er contacten die je niet hebt maar graag zou willen hebben?	-	X	-	-
Mening over wat belangrijk in contacten is.	X	X	-	-
Als je weg gaat bij De Combinatie, waar ga je dan wonen? Wat voor contacten zou je dan het liefst willen hebben?	X	-	-	-
(Aan het eind van het interview gesteld) Hoe denk je dat het over vijf jaar met je is?	X	X	-	-
4. Verbeterpunten voor De Combinatie en anderen				
Hoe ben je op De Combinatie voorbereid op zelfstandig wonen? Wat voor cijfer zou je De Combinatie geven voor hun voorbereiding?	-	X	-	-
Als je weg gaat bij De Combinatie, wat voor ondersteuning heb je dan nodig? Van wie?	X	-	-	-
Wat kan De Combinatie nu al doen om die ondersteuning te geven?	X	-	-	-
Zijn er soorten hulp die je van De Combinatie graag zou krijgen?	X	-	-	-
Wat voor tips zou je De Combinatie willen geven om jongeren die daar wonen zo goed mogelijk op zelfstandig wonen voor te bereiden?	-	X	-	-
Wat voor ondersteuning heeft zoon/dochter, respectievelijk jongere tot wiens kring men behoort, nodig als hij/zij weg gaat van De Combinatie? Van wie moet die ondersteuning komen?	-	-	X	X
Wat kan De Combinatie nu al doen om die ondersteuning te geven?	-	-	X	X
Op welke wijze kunnen jongeren die jeugdzorg verlaten meer steun krijgen vanuit familie en netwerk?	-	-	X	X

Wijze van interviewen en verslaglegging

De interviews hadden het karakter van halfgestructureerde gesprekken, dat wil zeggen dat bij de beantwoording van de vragen geen voorgestructureerde antwoordcategorieën werden gebruikt. Leidraad vormde de zogenoemde aandachtspuntenlijst (APL), waarin de in tabel 2 genoemde vragen waren ondergebracht en tevens een standaard inleiding en afsluiting waren opgenomen. Per onderzoeksgroep was er een afzonderlijke APL. Bij alle onderwerpen kon op een open wijze worden doorgevraagd. De duur van de gesprekken lag tussen 37 en 90 minuten. De gesprekken werden met een recorder opgenomen.

Door deze manier van bevraging werd aanzienlijk meer informatie verzameld dan voor de beantwoording van de onderzoeksvragen noodzakelijk was. Ook over die extra informatie wordt in de hierna volgende hoofdstukken gerapporteerd. In de beschouwing (hoofdstuk 5) is er een aparte paragraaf aan gewijd (par. 5.3).

Analyse

De opnames van de 26 interviews (24 individuele interviews en twee groepsinterviews) zijn woordelijk uitgetypt. De gedrukte teksten werden door de onderzoeker geanalyseerd. De analyse vond plaats aan de hand van de onderwerpen in de vragenlijst (zie tabel 2).

Voortdurend werd bij de verwerking van de antwoorden een 'bottom up' werkwijze toegepast. Dat wil zeggen dat op basis van sortering van de antwoorden uit de afzonderlijke interviews categorieën van antwoorden werden ontwikkeld die vervolgens in de rapportage konden worden gepresenteerd.

Het meest nadrukkelijk en omvangrijk was hiervan sprake bij de verwerking van de antwoorden op de vragen naar verbeterpunten voor De Combinatie (zie respectievelijk paragrafen 2.3, 3.3 en 4.3).

Gezien de begrensde omvang van de onderzoeksgroep en de niet aselechte wijze waarop de geïnterviewde personen zijn gekozen, kunnen de resultaten natuurlijk niet representatief zijn voor de totale groep van resp. jongeren die nu bij De Combinatie verblijven, hun ouders/verzorgers en andere bekenden en de jongeren die voorheen bij De Combinatie verbleven. De resultaten geven belangrijke indicaties, niet meer en niet minder. En dat was ook de bedoeling.

1.4 De opbouw van dit rapport

In de volgende drie hoofdstukken worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd, achtereenvolgens voor de jongeren die nu bij De Combinatie verblijven (hoofdstuk 2), de jongeren en volwassenen die voorheen ondersteuning van De Combinatie verkregen (hoofdstuk 3) en de ouders/verzorgers en degenen die tot de kring van familie en bekenden behoorden (hoofdstuk 4). Ter afsluiting (hoofdstuk 5) volgt een beschouwing over dit onderzoek en de opgedane bevindingen en worden aanbevelingen voor De Combinatie gedaan.

2 Ervaringen van jongeren die nu bij De Combinatie verblijven

2.1 Persoonlijke situatie

Zoals in paragraaf 1.3 vermeld, behoorden tot de onderzoeksgroep tien jongeren die nu bij De Combinatie verblijven. De samenstelling van deze groep naar leeftijd en geslacht is in tabel 3 weergegeven. Het gaat om zes jongens en vier meisjes, in leeftijd variërend van 15 tot 18 jaar. Vijf van hen werden individueel geïnterviewd, de andere vijf namen deel aan een groepsinterview.

Tabel 3: Samenstelling van de groep geïnterviewde jongeren van De Combinatie, naar geslacht en leeftijd

Geslacht	Leeftijd (jaren)				Totaal
	15	16	17	18	
Man	2	1	1	2	6
Vrouw	-	1	3	-	4
Totaal	2	2	4	2	10

De jongeren verblijven tussen 0,5 en 5 jaar bij De Combinatie. Bij hen die individueel werden geïnterviewd (vijf van de 10 personen) werd expliciet gevraagd naar woonsituatie en dagactiviteiten. Drie van deze vijf jongeren wonen in een leefgroep, de twee anderen wonen begeleid zelfstandig. Alle vijf gaan overdag naar school (havo, vmbo, mbo) of doen vrijwilligerswerk. Drie jongeren combineren school met een parttime baan. Op de vraag naar begeleiding en behandeling wordt door ieder van dit vijftal de mentor en andere begeleiders genoemd, soms ook voogd, huisarts of psycholoog.

De situatie met betrekking tot huidige contacten is als volgt:

- *Contact met familie.* In veel gevallen is sprake van gescheiden ouders. Twee jongeren behoren tot een pleeggezin. Contact met familie is er volop, maar niet met iedereen. In vrijwel alle gevallen (negen van de tien) is er contact met minstens één van de ouders. In de verdere contacten doet zich een grote diversiteit voor: broers, zussen, opa's en oma's, ooms, tantes, et cetera komen allemaal voor.
- *Contact met overigen.* Iedereen noemt vrienden en vriendinnen, vaak is sprake van een kerngroep van vrienden waarbinnen iedereen elkaar goed kent. Meestal staan de vrienden los van De Combinatie, komen zij voort uit school, sport of de vroegere leefomgeving. Sommige jongeren brengen naar voren dat vrienden nooit bij hem/haar in de woning langskomen, uit zichzelf niet of omdat de jongere zelf dat niet wil. In een enkel geval wordt gezegd dat vroegere contacten verbroken zijn sinds men op De Combinatie verblijft ('Vrienden veranderen als je in de hulpverlening komt, wenden zich van je af. Je leert je echte vrienden kennen.').

- *Contact binnen De Combinatie.* Hier worden begeleiders en mentoren genoemd, in een enkel geval ook groepsgenoten.

2.2 Ervaring van contacten

Belangrijkste personen

Gevraagd werd wie de belangrijkste personen voor de jongere zijn. Ook hierbij werd onderscheid gemaakt tussen familie, anderen en mensen bij De Combinatie. Later in het interview werd de vraag gesteld naar de één of twee allerbelangrijkste personen. In tabel 4 zijn, per jongere, de antwoorden op deze vragen weergegeven. De aanduidingen van de allerbelangrijkste personen zijn gecursiveerd.

Tabel 4: Overzicht van de antwoorden op de vragen naar de belangrijkste contacten, in de groep geïnterviewde jongeren van De Combinatie (gecursiveerd zijn degenen die als allerbelangrijkst werden genoemd)

Persoon	Belangrijkste familie	Belangrijkste anderen	Belangrijkste in De Combinatie
V16	<i>Broer en zus</i> , hebben met zijn drieën heel veel mee gemaakt. Oom, tante, nicht en oma.	Groepje van vier vrienden.	Mentor uit vorige groep. 'Klikt heel erg.'
M18	<i>Pleegouders</i> . Moeder regelt contacten, vader is een 'vader', een maatje. Pleegzus en pleegbroer.	Twee vrienden ('Kan ik alles mee bespreken, mijn hart luchten.').	Mentor en voogd ('Is een heel goede, doet wat met wat je bij hem aankaat.').
V17	<i>Vader</i> , zus, zusje, broer, schoonzus. Met vader graag leuke dingen doen.	<i>Vriendin</i> . Gewone vrienden en vriendinnen.	Mentor en voogd.
M18	<i>Vader, moeder</i> en stiefvader. Met vader veel praten en ondersteuning huiswerk, geldzaken; stiefvader geeft praktische hulp.	Twee vrienden ('Geven emotionele ondersteuning, kun je op terugvallen.').	Mentor, oude leefgroep ('Houdt oogje in het zeil.'), nieuwe mentor.
M17	<i>Opa en oma, vader</i> .	Groep van 10 vrienden; niemand springt er uit.	Niemand in het bijzonder.
M16	De enige die belangrijk is: moeder.	<i>Vriendin</i> .	Vrienden binnen De Combinatie.
M15	<i>Broer</i> ('Die is er vanaf het begin geweest.').	Niet speciaal één bijzondere. Hele groep van vrienden.	[Niemand genoemd]
V17	Pa, zusje, nichten, sommige ooms.	<i>Vriend</i> . Twee andere vrienden ('Doen even veel voor mij als ik voor hen.').	Niemand.
V17	<i>Vader</i> ('Is chill, met hem kan ik alles delen.'). Broers en zussen.	Niet speciaal één bijzondere.	Mentor ('Maakt dingen voor me mogelijk, zorgt dat ik geld krijg.').
M15	Zussen. Vader ('Heb ik nodig bij regelingen. Verder heb ik met familie niet zo veel.').	<i>Vriendin</i> .	Oude groepsgenoten. En mentor.

We zien dat veel personen worden genoemd in de categorieën familie en anderen. De allerbelangrijkste personen vallen in zeven van de tien gevallen in de categorie familie.

Evaluatie van contacten

Op twee manieren zijn de geïnterviewden uitgenodigd hun contacten en relaties te evalueren. In de eerste plaats door de huidige contacten te beoordelen op hoeveelheid (is het goed zo, heb je er te veel of te weinig). In de tweede plaats door, wat meer op afstand, aan te geven wat men in contacten met anderen belangrijk vindt (door middel van een cijfer).

Tabel 5 geeft de resultaten van de antwoorden op de beoordeling van de hoeveelheid contacten. Deze vraag werd overigens alleen in de individuele interviews gesteld. We zien dat niemand van mening is dat men te veel contact met iemand heeft. Wel ervaart men soms te weinig contact, in het bijzonder met vrienden/vriendinnen buiten De Combinatie (twee van de vijf jongeren).

Tabel 5: Uitkomsten van de vragen naar de beoordeling van de hoeveelheid contacten, in de groep geïnterviewde jongeren van De Combinatie

Wat vind je van de hoeveelheid contacten die je nu hebt	Te veel	Goed zo	Te weinig
Met je ouders*	-	6	1
Met andere familie uit jouw gezin (broers en zussen)*	-	5	1
Met grootouders	-	5	-
Met andere familie (ooms, tantes, et cetera)	-	5	-
Met vrienden / vriendinnen op De Combinatie	-	4	-
Met vrienden / vriendinnen buiten De Combinatie	-	3	2
Met volwassenen binnen De Combinatie	-	4	1
Met volwassenen buiten De Combinatie	-	5	-

* Meer dan vijf antwoorden omdat onderscheid werd gemaakt tussen ouders / familieleden onderling.

De antwoorden op de vraag naar wat men in het contact met anderen belangrijk vindt, zijn gegeven in tabel 6. In het groepsinterview werd deze vraag aan de gehele groep gesteld (uitkomst in meest rechtse kolom).

Tabel 6: Uitkomsten van de vragen naar wat men in het contact met anderen belangrijk vindt, in de groep geïnterviewde jongeren van De Combinatie (hoe hoger het cijfer, des te belangrijker het genoemde aspect)

Belangrijk in het contact met anderen vind ik	<6	6	7	8	9	10	Gem*	Groep
Dat die ander gemakkelijk bereikbaar is			1	2	1	1	8,4	+
Dat ik me vrij voel			2	2	1		7,8	+
Dat ik er een beter mens van word	1	1	2			1	7,0	-
Dat ik daardoor niet alleen ben		1	1	1	1	1	8,0	-
Dat ik op die ander kan terugvallen als het tegen zit			1		3	1	8,8	+
Dat ik iets met de ander kan doen (sporten, naar het café, e.d.)		1	2		1	1	7,8	+
Dat ik bij de ander terecht kan als ik vragen heb	1		1	1	2		8,0	+

* Bij deze berekening is '<6' als 5 meegerekend.

De scores zijn over het algemeen hoog. Het laagste, zowel bij de individuele interviews als het groeps gesprek, scoort 'dat ik er een beter mens van word'.

De toekomst

Met betrekking tot de toekomst werd de jongeren (opnieuw uitsluitend in de individuele interviews) gevraagd waar zij na hun verblijf op De Combinatie denken te wonen. Vier van de vijf jongeren beantwoordden deze vraag.

De antwoorden waren als volgt:

'In Dommelen, project van begeleid wonen.'

'In Eindhoven ergens, of Den Bosch, bij vriendin.'

'Weet het niet, ik ben nu een half jaar hier, ga kijken naar een vervolgplek.'

'Weet ik echt nog niet. Op mezelf denk ik zo. Van woongroep naar woonbegeleiding of zelfstandig wonen?'

Wat voor contacten zouden zij dan het liefst hebben?

'Gewoon papa en mama en mijn vrienden. De rest zie ik dan wel in de weekenden.'

'Familie, toch wel. En verder vrienden.'

'In eerste instantie gewoon familie en vrienden. Daarnaast de bijbehorende personen van de vervolgplek.'

'Gewoon familie en vrienden. Fijn als je nog kunt terugvallen op iemand van De Combinatie. Met jongeren daar, hoef ik verder niets. Ik denk dat als ik hier gewoon klaar ben, dat het dan ook klaar is.'

Ook hier valt op dat familie een belangrijke plaats inneemt. 'Gewoon' contact met de familie, dat is toch wel wat men wil.

Vervolgens werd de jongeren (ook in het groepsinterview) gevraagd aan te geven hoe hun situatie er volgens hen over een jaar of vijf uit zal zien. We geven hieronder alle antwoorden weer. Er werd geen verband tussen de antwoorden en het geslacht van de jongere gevonden.

'Ik wil naar het CIOS, sportinstructeur worden. Vrienden? Iedereen gaat studeren en zo.'

'Ik wil een opleiding met dieren (assistent dierenverzorging).'

'De situatie zal niet veel anders zijn dan nu. Contact met vader, broer, zusje en nichtje en neefje. Waarschijnlijk nieuwe vrienden. Misschien doorstuderen. Als het goed is met mijn vriendin samenwonen.'

'Waarschijnlijk heb ik nog wel contact met vrienden uit leefgroep.'

'Op kamers, helemaal weg uit De Combinatie. Familie en vrienden, omgeving, sociale netwerk. Geen ondersteuning nodig (heb ik nu ook niet nodig). Beroep piloot of kok.'

'Opleiding afgerond, baantje, werk. Iets huren, appartementje.'

'Dan woon ik in Zeeland.'

'Niet getrouwd, wel een kind.'

'Iets met muziek en jongeren wil ik.'

'In het buitenland wonen. Amerika. Suriname, daar ga ik heen.'

'Dan ben ik niet getrouwd. Ik ga echt niet op mijn 23ste vastzitten aan een man, dat ben ik echt niet van plan. Maar misschien wel kinderen of zo, eentje van die, eentje van die.'

'Samenwonen met een leuke vent. Een leuke vent en kinderen.'

2.3 Suggesties voor De Combinatie

Vorbereiding op het zelfstandig wonen

Tegen de achtergrond van de ervaringen en verlangens op het gebied van contacten, in het bijzonder in relatie tot het zelfstandig wonen en de toekomstige situatie, is met de geïnterviewden gekeken naar De Combinatie. Wat kan deze organisatie voor bijdragen leveren om het toekomstige leven zo soepel mogelijk te laten zijn?

Allereerst gaan we in op de situatie die zich voordoet wanneer de jongere bij De Combinatie weggaat en op zichzelf gaat wonen. Wat voor gerichte ondersteuning denkt hij/zij dan nodig te hebben? En wie zou die ondersteuning dan kunnen of moeten geven?

In tabel 7 zijn de antwoorden van de individueel geïnterviewde jongeren weergegeven. Onderscheid is gemaakt tussen de behoefte aan ondersteuning en, na het pijltje, wie die kan geven. Kanttekeningen die men hierbij maakte zijn in een aparte kolom aangegeven.

Tabel 7: Overzicht van de beantwoording van de vragen naar benodigde ondersteuning bij het zelfstandig wonen, in de groep geïnterviewde jongeren van De Combinatie

Persoon	Behoeftte aan ondersteuning en wie die dan kan geven	Opmerkingen
V 16	<ul style="list-style-type: none"> - Ondersteuning in het zelfstandig worden, in het mezelf ontwikkelen => De Combinatie (mentor) en de voogd van Jeugdzorg. Wat betreft voogd: op voorwaarde dat hij een langere periode beschikbaar is, niet slechts een half jaar. Dan weet hij meer van je, kent je als persoon. Hij moet dan wel meer betrokken zijn (huidige voogd is passief, neemt niet uit eigen initiatief contact op). - Hulp bij dingen waar ik recht op heb => gemeente. - Ondersteuning als ik ergens mee zit => vrienden. 	Jeugdzorg en De Combinatie: 'zij kennen mij, weten ook wel alles over me, maar niet over mijn gevoel.'
M 18	<ul style="list-style-type: none"> - Ondersteuning bij organisatorische zaken, zoals zoeken van woning => moeder. - Bij vinden van werk (graag van vrijwillig naar salaris) => Sterk in Werk. 	<p>'Ik maak gebruik van de ondersteuning die er op dat moment (als ik op mezelf woon) is.'</p> <p>Verwachting van gemeente: 'Ik weet eigenlijk niet wat ik met hen kan.'</p>
V 17	<ul style="list-style-type: none"> - Begeleiding opdat ik uiteindelijk alles zelf kan => De Combinatie (mentor, voogd, schaduwmentor). - Ondersteuning in het financiële gedeelte => De Combinatie. - Ondersteuning bij praktische zaken, materialistische dingen => vader. - Steun in de rug => vrienden en vriendinnen. - Huisvesting ('dat ik een huisje van ze krijg') en informatie over hoe alles werkt (uitkering, school, e.d.) => gemeente. 	'Je hebt Hospita plus, kamertraining, begeleid wonen, zelfstandig wonen, allemaal verschillend in wat voor hulp je er bij krijgt (van mentor en voogd).'
M 18	'Ik heb ondersteuning niet zo nodig.'	-
M 17	'Daar heb ik niet zo'n beeld van. Algemeen vind ik dat dit wel in orde is. De gemeente? Nee, die kan niets betekenen voor me, denk ik.'	-

Ook in het groepsinterview zijn deze vragen gesteld. De volgende zaken waarin ondersteuning nodig is, werden genoemd:

- 'Hoe het allemaal moet en zo' (huis huren/kopen, geld, praktische dingen).
- Huishoudelijke zaken.
- Contact leggen, met ouder(s) bijvoorbeeld.
- 'Hoe je alles een plaats moet geven, in je hoofd.'
- Uitbreiding van het netwerk.
- Klussen: banden plakken, gaten boren, en dergelijke.

De vraag wie die ondersteuning zou moeten geven, werd in algemene zin beantwoord: degene die je vertrouwt, waar je mee kunt opschieten.

Wat De Combinatie kan doen

Vervolgens werd de vraagstelling toegespitst op De Combinatie: wat kan deze organisatie nu al doen om ervoor te zorgen dat je die ondersteuning krijgt? En zijn er soorten hulp die je graag bij De Combinatie zou willen krijgen?

In de toelichting op de uitgevoerde analyse (zie paragraaf 1.3) is al vermeld dat bij de verwerking van de antwoorden op deze vragen een 'bottom up' werkwijze is toegepast. Dat wil zeggen dat op basis van sortering van de antwoorden op individueel niveau categorieën van aanbevelingen voor De Combinatie zijn ontwikkeld. Er ontstonden vier van die categorieën:

1. De organisatie

Een aantal opmerkingen en suggesties heeft te maken met De Combinatie als zodanig, met de regels en procedures binnen de organisatie. Vier onderwerpen komen binnen deze categorie tevoorschijn:

Verslagen en plannen

- Maak de verslagen meer toekomstgericht, 'herhaal niet steeds zoveel uit het verleden.'
- De kwaliteit van de hulpverleningsplannen, zij moeten goed geschreven worden. Daar worden twee zaken mee bedoeld: (1) Maak ze leesbaar, gebruik niet zoveel afkortingen. (2) Doe het zorgvuldig. Meerdere jongeren geven aan dat er in hun plannen zaken staan die niet kloppen en 'foute beelden en hulpverlening' tot gevolg hebben ('De verslaggeving klopt vaak niet, staan dingen in waarvan ik denk: heb ik dat gezegd?').
- Zorg voor een correcte overdracht van dossiers naar andere organisaties ('Dat gegevens goed worden doorgestuurd'.).

Vrijheid en inspraak

- Geef de jongere inspraak bij de bepaling wie zijn mentor wordt. 'Dat ze dan moeten kijken wie er het beste geschikt is als mentor, want het wordt beslist door de bazin hier, maar wie zegt dat wij ons er fijn bij voelen. Het is misschien iemand die wij helemaal niet mogen of zoiets.'
- Maak minder strakke regels, laat de jongeren vrijer zijn. 'Je bent bijna 18!'
- Pak in de eerste fase van het verblijf niet alle vrijheid af. Bijvoorbeeld dat je dan niet weg mag. 'Daardoor word je afgesneden van je vrienden.' Schenk vanaf het begin aandacht aan wie de vrienden zijn en hoe daarmee contact gehouden kan blijven worden. 'Groepsleiding zou veel beter moeten snappen hoe belangrijk vrienden zijn.'

Continuïteit in begeleiding

- Wat betreft wisselingen van leiding, 'realiseer je dat hechting plaatsvindt.'
- Laat niet te veel wisselingen met het personeel plaatsvinden. 'Dat is niet handig, niet fijn, ik heb dat in begin meegemaakt. Afspraken die hier in huis gelden, bedtijden, zakgeld, en dergelijke moet zo iemand allemaal dan weer inleren. Een goed geolied team met niet teveel wisselingen, dat is het beste.'

Bureaucratie

- Het is belangrijk dat men er zoveel mogelijk voor de jongere is. 'De leiding doet alleen maar bellen op kantoor, heeft geen tijd voor ons, allemaal gewoon lekker eigen zaken doen. En dan altijd zeggen wat we niet mogen. Dat zou anders moeten.'
- 'Zit niet de hele dag op dat kantoor, maak tijd vrij!'

2. De inhoud van de begeleiding en ondersteuning

Andere suggesties hebben te maken met de inhoud van de begeleiding. Het gaat hierbij vooral om aandacht voor de persoon:

- Schenk aandacht aan de persoon, luister naar hem. 'Ja, gewoon jongeren hun verhaal laten doen en laten afmaken. Meer naar de jongere luisteren, dat lijkt mij heel belangrijk.' Van het algemene, qua regels, naar het persoonlijke. 'Want iedereen is anders.'
- 'Ik denk dat er beter gekeken moet worden naar de jongere, hoe die denken, etc.'
- Onderzoek meer wie iemand is (navragen bij familie, een paar weken 'observeren').
- Dat de mentor ook zelf contact opneemt ('hoe gaat het met je?'), dat gebeurt nog veel te weinig.
- Maak geen gedwongen groepsprogramma's maar *individuele* plannen en activiteiten ('Ieder is anders').

3. Contacten met de buitenwereld

In de contacten met de buitenwereld komen twee onderwerpen naar voren:

Contact met de voogd

- Zorg dat de voogd fysiek bereikbaar is. Diverse jongeren ervaren hierin een tekort. ('Mijn voogd is nu niet goed bereikbaar, wat onhandig is.').
- Laat hem ook inhoudelijk meer aanwezig zijn. 'Hij moet meepraten over hulpverleningsplannen, doelen, wat je behaald hebt, hoe het gaat, ook op school, wat je wilt gaan leren het komend halve jaar.'
- 'En het mag niet zo zijn dat als hij is ontslagen, je niet weet waarom.'
- Meerdere jongeren spreken de wens uit van een sterkere samenwerking tussen mentor en voogd.

Contact met de familie

- Neem de ondersteuning van ouders over als die er niet zijn. Bijvoorbeeld: ga mee naar een mentorgesprek of een ouderavond op school.
- Zorg dat de jongere contact met zijn familie houdt, en niet vereenzaamt. 'Denk mee over het behouden van het contact met familie. Help met het contact herstellen. Dan wel langzaam beginnen, eerst in stapjes. Ook zo nodig gebruik maken van intermediairs als dat nodig is.'

4. Voorbereiding op het zelfstandig wonen

Veel suggesties houden verband met de voorbereiding op het zelfstandig wonen. Drie onderwerpen tekenen zich hier af:

De inhoud van de voorbereiding

- Schenk in de voorbereiding aandacht 'in het krijgen van ritme en structuur.'
- Geef praktische voorbereiding. Door veel geïnterviewden wordt hierbij het financiële gedeelte genoemd: leren van bankzaken, boekhouding, 'waar je geld vandaan kan halen', betalen van rekeningen, en dergelijke. 'Maak gebruik van boekjes van het Nibud.'
- Leren hoe je contacten/relaties onderhoudt, helpen 'het leven op een rijtje te zetten.'
- 'Leer jongeren de dingen die je moet doen als je zelfstandig bent: koken, wassen, afspraken bijhouden en dergelijke.'

Het proces van de voorbereiding

- Geef feitelijke informatie, over termijnen en data. 'Dat was in mijn geval slecht. Pas twee weken geleden werd me gezegd dat ik naar begeleid wonen ging, zonder datum te noemen. Daardoor was er geen voorbereiding mogelijk (had ik geen tafel, stoelen, kledingkast).'
- Geef in een vroeg stadium informatie over woonmogelijkheden (Hospita Plus, op kamers wonen, woonbegeleiding, etc.).
- Werk in de voorbereiding met een stappenplan waarin bepaalde fasen worden onderscheiden. 'Dat moet individueel, want ieder heeft ander probleem en andere ondersteuning van ouders en andere familie.'
- Maak het leertraject individueel, houd rekening met wat iemand al kan ('Ik kan zelf al goed koken, opruimen kamer en dergelijke, dat hoeft dus niet meer.').
- Help ook met werk zoeken. 'Ga gewoon mee en zo, en als het niet lukt, help me om andere stappen te gaan ondernemen.'

Begrenzingsen in de voorbereiding

- Wees je als organisatie er ook van bewust dat je niet alles hoeft en kan. 'Wat kan De Combinatie doen als ik weg ben? Niets. Want dan ben ik uitgeleerd. Ik ben nu al uitgeleerd, eigenlijk. Verder helpen mijn ouders mij wel...'
- Binnen elk domein (school, toekomstig wonen, werk, vrije tijd, en dergelijke) is er ondersteuning die bij dat specifieke domein hoort; zoals leerlingbegeleiders, coaches op het werk, etc.). De Combinatie moet alleen ondersteuning geven als het binnen dat domein onvoldoende gebeurt.

3. Ervaringen van jongeren die voorheen bij De Combinatie verbleven

3.1 Persoonlijke situatie

Tot de onderzoeksgroep behoorden ook acht jongeren die voorheen bij De Combinatie verbleven. De samenstelling van deze groep naar leeftijd en geslacht is in tabel 8 weergegeven. De groep bestond uit zes vrouwen en twee mannen, in leeftijd variërend van 19 tot 30 jaar. Vier van hen werden individueel geïnterviewd, de andere vier namen deel aan een groepsinterview.

Tabel 8: Samenstelling van de groep geïnterviewde jongeren die voorheen bij De Combinatie verbleven, naar geslacht en leeftijd

Geslacht	Leeftijd (jaren)			Totaal
	19-22	23-26	27-30	
Man	1	-	1	2
Vrouw	3	2	1	6
Totaal	4	2	2	8

Deze geïnterviewden zijn tussen één en 13 jaar weg bij De Combinatie. Hun huidige woon- en leefsituatie is in tabel 9 weergegeven.

Tabel 9: Overzicht van de groep geïnterviewde jongeren die voorheen bij De Combinatie verbleven, naar woonsituatie, tijdbesteding overdag en aanwezigheid van ondersteuning en/of behandeling

Persoon	Wonen	Overdag	Begeleiding/ behandeling
V 26	Zelfstandig, met partner	Opleiding tot verpleegkundige	Geen, is erg zelfstandig. Op eigen initiatief drama therapie gevolgd.
V 30	Zelfstandig, met dochter (6). Met partner een Lat-relatie.	Afgekeurd vanwege chronische aandoening. Geeft training cliëntenparticipatie.	Medisch, vanwege ziekte.
V 19	Zelfstandig, nu even bij vader ('is een uitvalsbasis').	Opleiding recreatie, loopt stage in Emmen.	Geen.
V 24	Zelfstandig, steeds in zelfde huis (eerste jaar gehuurd van DC).	Badjuf in zwembad.	Geen.
V 19	Sinds drie weken eigen woning.	Gaat binnenkort bij Ergom werken (werkbedrijf voor mensen met een lichte verstandelijke beperking).	Begeleiding via Stichting Sint Anna Klooster.

V 22	Woont op zichzelf, via Stichting Kordaat.	Doet productiewerk bij Ergom.	Begeleiding via De Combinatie (op basis van vrijwilligheid).
M 22	Woont nu bij peetoom, daarvoor begeleid wonen.	Studeert fiscaal recht en economie bij hogeschool Fontys.	Begeleiding via trajectmanagement van Koninklijke Kentalis (voorheen Sint Marie).
M 29	Zelfstandig.	Werkt als accountmanager in ICT.	Geen.

We zien dat alle geïnterviewden zelfstandig wonen. Twee personen melden de aanwezigheid van een partner, van wie één ook met kind. Alle personen werken of studeren, in enkele gevallen is sprake van begeleiding. Desgevraagd vindt iedereen het goed tot zeer goed met zichzelf gaan.

De bevinding dat deze mensen goed terecht zijn gekomen en het betrekkelijk voorspoedig met hen gaat, is zeker ook het gevolg van de selectie van deze groep. Jongeren en volwassenen die voorheen bij De Combinatie verbleven en in hun leven problemen ondervinden zijn lastiger te traceren en zullen wellicht minder bereidheid hebben om zich te laten interviewen dan zij met wie het goed gaat. Dit betekent dat we bij deze onderzoeksgroep vooral kunnen leren van de succesfactoren.

De situatie met betrekking tot de huidige contacten van deze personen is als volgt:

- *Contact met familie.* In veel gevallen is sprake van gescheiden ouders. Twee van de acht personen hebben regelmatig contact met een van hun ouders. Twee anderen hebben helemaal niet veel contact met familie. De overige zes noemen schoonouders, broers en zussen, enkele ooms en tantes; één persoon noemt zijn hele familie.
- *Contact met overigen.* Hier worden veel (groepjes van) vrienden en vriendinnen genoemd en ook burens en collega's. Eén persoon noemt een oude medebewoner van De Combinatie, twee anderen geven expliciet aan dat geen van de leefgenoten van De Combinatie tot hun contacten behoren ('Die contacten zijn gewoon overgegaan.').

3.2 Ervaring van contacten

Belangrijkste personen

Ook bij deze groep geïnterviewden is gevraagd welke de belangrijkste contacten voor de persoon zijn. Onderscheid werd gemaakt tussen familie en anderen. Er werd een vraag toegevoegd over wie de belangrijkste personen bij De Combinatie waren, toen men daar verbleef. Ook werd gevraagd naar de één of twee allerbelangrijkste personen.

In tabel 10 zijn, per geïnterviewde persoon, de antwoorden op deze vragen weergegeven. De aanduidingen van de allerbelangrijkste personen zijn gecursiveerd. Dat in de tabel vaak 'niet beantwoord' staat vermeld, heeft te maken met het feit dat in het groepsinterview deze vragen minder expliciet aan de orde zijn gesteld.

Tabel 10: Overzicht van de antwoorden op de vragen naar de belangrijkste contacten, in de groep geïnterviewde jongeren die voorheen bij De Combinatie verbleven (gecursiveerd zijn degenen die als allerbelangrijkst werden genoemd)

Persoon	Belangrijkste familie	Belangrijkste anderen	Belangrijkste De Combinatie
V 26	<i>Zus, opa.</i>	<i>Partner</i> en goede vriend.	Twee mentoren: begeleidster ('Was stimulerend voor mijn creatieve kant.') en mannelijke begeleider.
V 30	Oom, neef en oma.	<i>Partner</i> . Vriendinnen ('Voor elk gebiedje: praten, knuffelen, en dergelijke).	Mentor (vrouw). Een mannelijke begeleider, kokkin en poetsvrouw ('Daar hoefde je niks bij, kon je gewoon er zijn.').
V 19	<i>Vader.</i>	Een speciale vriend.	Mentoren.
V 24	Moeder en zus (ondanks dat er niet veel contact is).	Het eigen netwerk van <i>vriendinnen</i> ('Ieder heeft zijn eigen ding.')	'Personen die een luisterend oor hadden.'
V 19	[Niet beantwoord]	[Niet beantwoord]	Voogd (heeft veel voor haar gedaan).
V 22	[Niet beantwoord]	[Niet beantwoord]	Diverse hulpverleners.
M 22	[Niet beantwoord]	[Niet beantwoord]	[Niet beantwoord]
M 29	[Niet beantwoord]	[Niet beantwoord]	[Niet beantwoord]

In de vier individuele interviews is de aanvullende vraag gesteld of er contacten waren die men niet had, maar graag zou willen hebben. In drie gevallen waren die er niet, in één geval zei de geïnterviewde dat zij graag meer contact met haar moeder wilde hebben.

Evaluatie van contacten

Net als bij de jongeren die op De Combinatie verblijven, zijn degenen die voorheen bij De Combinatie woonden, uitgenodigd hun contacten en relaties te evalueren.

Tabel 11 geeft de resultaten van de antwoorden op de beoordeling van de hoeveelheid contacten. Deze vraag werd alleen in de individuele interviews gesteld. We zien ook hier dat niemand van mening is dat men te veel contact met iemand heeft. Wel ervaart men te weinig contact, met familie en met volwassenen op het werk.

Tabel 11: Uitkomsten van de vragen naar de beoordeling van de hoeveelheid contacten, in de groep geïnterviewde jongeren die voorheen bij De Combinatie verbleven

Wat vind je van de hoeveelheid contacten die je nu hebt	Te veel	Goed zo	Te weinig	Niet van toepassing
Met je ouders*	-	3	2	-
Met andere familie uit jouw gezin (broers en zussen)*	-	2	2	-
Met grootouders	-	3	1	-
Met andere familie (ooms, tantes, et cetera)	-	4	-	-
Met vroegere groepsgenoten	-	4	-	-
Met volwassenen van school**	-	1	-	3
Met mensen van De Combinatie (bijvoorbeeld groepsleiders, mentoren)	-	4	-	-
Met volwassenen van werk	-	1	2	1
Met andere volwassenen (huisarts bijvoorbeeld)	-	3	-	1

* Meer dan vier antwoorden omdat onderscheid werd gemaakt tussen ouders/familieleden onderling.

** Bij drie personen niet van toepassing omdat zij geen onderwijs volgen

De antwoorden op de vraag wat men in het contact met anderen belangrijk vindt, zijn voor de individuele interviews gegeven in tabel 12. Niet alle antwoorden werden in de vorm van cijfers gegeven (wat wel de bedoeling was), maar als 'ja'. Vandaar dat dit antwoord als aparte categorie in de tabel is opgenomen (meest rechtse kolom).

Tabel 12: Uitkomsten van de vragen naar wat men in het contact met anderen belangrijk vindt, in de groep geïnterviewde jongeren die voorheen bij De Combinatie verbleven

Belangrijk in het contact met anderen vind ik	5	6	7	8	9	10	'Ja'
Dat die ander gemakkelijk bereikbaar is				1			3
Dat ik me vrij voel						2	2
Dat ik er een beter mens van word	1					1	2
Dat ik daardoor niet alleen ben	2	1					1
Dat ik op die ander kan terugvallen als het tegen zit					1		3
Dat ik iets met de ander kan doen (sporten, naar het café, e.d.)		1					3
Dat ik bij de ander terecht kan als ik vragen heb				1			3

De scores in tabel 12 zijn nogal gespreid. 'Dat ik er een beter mens van word' en 'dat ik daardoor niet alleen ben' scoren het laagst.

Ook hier werd deze vraag in het groepsinterview aan de gehele groep gesteld. Uitkomst daarvan was:

- Het belangrijkste in contact is dat je in je waarde wordt gelaten, dat je dezelfde interesses deelt en dat de ander om je geeft.
- Bij contacten is de een de ander niet; mensen hebben verschillende rollen naar jou toe. De één is er voor het één, de ander voor het ander.

De toekomst

Aan de individueel geïnterviewde personen werd de vraag gesteld hoe hun situatie er volgens hen over een jaar of vijf uit zal zien. De antwoorden luiden als volgt:

'Ik ben dan terug verhuisd naar het Brabantse land. Ook heb ik dan mijn studie verpleegkunde afgerond, werk in een ziekenhuis. Daarnaast doe ik vrijwilligerswerk met jongeren. Ik hoop dat mijn dochtertje, dat binnenkort geboren wordt, gezond is.'

'Ik heb dan een eigen stichting voor jongeren die tussen de wal en het schip zijn gevallen; hen wil ik praktische hulp geven.'

'Ik hoop dat ik dan een leuke baan heb, lekker mijn eigen geld kan verdienen. Ik weet niet waar ik dan woon. Werk als manager bij een bioscoop, wie weet...'

'Ik woon dan hier in de buurt. Heb dan werk en gezin. En heb die leuke groep vrienden dan zeker nog...'

3.3 Suggesties voor De Combinatie

Op jezelf wonen

We beginnen deze paragraaf met de antwoorden op de vraag wat er bij kwam kijken toen men op zichzelf ging wonen. En, aansluitend daaraan, naar wie men toe gaat in het geval van vragen of problemen. In tabel 13 hebben we de antwoorden op deze vragen per persoon weergegeven.

Tabel 13: Overzicht van de antwoorden op de vragen naar wat er bij kwam kijken toen men op zichzelf ging wonen en naar wie men bij vragen of problemen toe gaat, in de groep geïnterviewde jongeren die voorheen bij De Combinatie verbleven

Persoon	Wat kwam er bij kijken toen je op jezelf ging wonen?	Naar wie ga je toe bij vragen of problemen?
V 26	'Vanuit De Combinatie ging ik iedere keer langer naar huis. Toen permanent terug naar ouderlijk huis (moeder), daarna volgde lange route van eigen woningen. Dat ging goed. Ik werd steeds zelfstandiger.'	Geen, niet nodig. Zij komt zelf overal achter.
V 30	Werd groot beroep op haar zelfstandigheid gedaan. Zij kwam 'gelukkig' in een studentenhuus. Verpleegkunde gestudeerd, gestopt vanwege ziekte. Allerlei bijbaantjes.	Heeft vrijwillige verlenging van de ondersteuning van de voogd na haar 18-de gehad, voor een half jaar. Bij Bureau Jeugdzorg geweest.
V 19	'Eigenlijk wel veel. Ik heb kamertraining gehad. Toch kwam je zaken tegen die je zelf moest regelen en niet geleerd had.'	Kon bij vader of iemand anders terecht.
V 24	'Er kwam veel bij kijken, gelukkig had ik in het begin begeleiding.'	Eerste jaar ambulante begeleiding gehad. Vindt nu bij problemen wel juiste persoon.
V 19	'Als je zelfstandig gaat wonen, kom je van alles tegen. Dat is logisch, en dat hoeft ook niet tevoren allemaal doorgepraat te worden.'	Begeleider bij Stichting Sint Anna Klooster.
V 22	[Geen antwoord]	Zus.
M 22	Woonde bij De Combinatie op de Panberg, werd 'van boven af' ergens geplaatst (project Maatman). Later naar Sint Marie gegaan, en weer later bij zijn peetoom gaan wonen.	Het hangt af van waar het om gaat. Veelal ondersteuning van moeder.
M 29	Van zijn leefgroep was hij de eerste die op zichzelf ging wonen. Jeugdzorg trok zijn handen van hem af, hij was immers 18 jaar. Moest dus alles zelf uitzoeken en oplossen.	Heeft niet echt iemand, en ook niet nodig. De relatie met moeder was slecht, had het gevoel dat hij zich in het zelfstandig wonen naar haar moest bewijzen.

Voor de meesten kwam er veel bij kijken toen zij op zichzelf gingen wonen. De ondersteuning bij vragen of problemen, voor zover daar sprake van is, hebben zij goed voor elkaar.

Vorbereiding op het zelfstandig wonen

Een tweede cluster vragen heeft betrekking op hoe men, toen men nog op De Combinatie woonde, werd voorbereid op het zelfstandig wonen: op welke dingen men 'goed' en op welke dingen men 'minder goed' werd voorbereid. In het verlengde daarvan werd gevraagd welk cijfer men De Combinatie zou geven over hoe ze hem of haar op het zelfstandig wonen hebben voorbereid. Opnieuw geven we de antwoorden per persoon weer (tabel 14).

Tabel 14: Overzicht van de beantwoording van de vragen naar de voorbereiding op het zelfstandig wonen bij De Combinatie, in de groep geïnterviewde jongeren die voorheen bij De Combinatie verbleven.

Persoon	Goed in de voorbereiding	Minder goed in de voorbereiding	Cijfer
V 26	<ul style="list-style-type: none"> - Leven in de 'meidengroep'. - 'Ze lieten mij me ontwikkelen tot wie ik was; ik werd gestimuleerd welke kant ik op wilde.' - 'Men bereidde me heel goed voor om weer terug naar huis te gaan.' 	<ul style="list-style-type: none"> - Geen kamerbegeleiding gehad, wel in proces gezeten van steeds vaker naar huis gaan. Toen de begeleiding stopte, ging het bergafwaarts (dacht zelf dat het was afgesloten en vroeg geen ondersteuning meer). - Hoe je bepaalde dingen regelt. - Toezien voogd (teleurgesteld in). 	8
V 30	<ul style="list-style-type: none"> - Leven in hechte 'meidengroep'. - Kamertraining aan huis, vast aan leefgroep (vaardigheden geleerd: koken, gezond leven, boodschappen doen). - Leren van praktische en zakelijke dingen (geld, en dergelijke). 	<ul style="list-style-type: none"> - Ontbrak aan leren van opbouwen van netwerk ('Toen ik echt op kamer kwam, viel ik in een gat.'). Geen netwerk betekende ook: teveel steunen op leiding. - Relatie met zus (die zat in een gemengde groep) verwaterde doordat er geen contact met haar mogelijk was. 	7
V 19	Kamertraining in Veldhoven (in de 'meidengroep').	[Niets genoemd]	7 / 8
V 24	Bij eerste jaar zelfstandig wonen ambulante begeleiding (woning op naam van De Combinatie).	Kreeg vanaf 16 jaar woonbegeleiding binnen De Combinatie. Was slecht op zelfstandig wonen voorbereid. Daardoor schulden gemaakt, moeten stoppen met school en gaan werken. Kon ook geen uitkering aanvragen want was nog geen 18. Was niet over nagedacht!	5
V 19	[Niets genoemd]	<ul style="list-style-type: none"> - Kreeg eerst woonbegeleiding, maar ervoer dat als 'zoek het maar uit'. Vond de woonbegeleiding slecht, kreeg geen hulp bij financiële zaken. Verder wordt pas nu echt de diagnose gesteld. Dat is veel te laat. - 'Als je zelfstandig gaat wonen, kom je van alles tegen. Dat is logisch, en dat hoeft ook niet tevoren allemaal bekeken te worden. Maar wanneer je dingen tegenkomt die lastig zijn en je geeft die aan bij je begeleider, dan moet daar wel wat mee gedaan worden. En dat gebeurde te weinig.' - Voogd had veel voor haar gedaan. Toen ze 18 werd was het: 'Hou doe, sorry hoor'. - Wat ze miste was de benadering van: wat heb je nodig en hoe kunnen we dat realiseren? 	5
V 22	<ul style="list-style-type: none"> - Voorbereiding vond plaats via gesprekken en kamertraining. Ze bleek allerlei vaardigheden (kamer bijhouden e.d.) goed te beheersen. - Heeft niets hoeven doen, alles werd voor haar geregeld toen ze op zichzelf ging wonen. 	[Niets genoemd]	8
M 22	In Panberg veel geleerd: koken, wassen, etc. Had genoeg voorbereiding en kreeg ook veel hulp van ouders (moeder zorgde er mede	Zag dat de voorbereiding bij anderen niet zo goed liep.	6

	voor dat hij niet in het woonproject 'Maatman' stapte). 'Bij De Combinatie ben ik als een normale persoon behandeld'.		
M 29	Woonde op voorziening Prinsessepad van De Combinatie, in een jongensleefgroep. Het ging niet goed, kon toen doen meedoen met een project in Zuid-Frankrijk. Terug in Nederland ging hij – na een korte tijd KTC, Kamer Training Centrum van De Combinatie – zelfstandig wonen. Het verblijf in Frankrijk was al gericht op wat te doen bij terugkeer, dus op zelfstandig wonen en werken.	<ul style="list-style-type: none"> - Financieel gedeelte kreeg bij de voorbereiding weinig aandacht; 'Je werd overgelaten aan je eigen welwillendheid'. 'Verantwoordelijkheid nemen over eigen uitgavenpatroon heb ik nooit geleerd. Mensen met gedragsproblemen leren dit toch al moeilijker dan anderen. Ik heb nooit geleerd een financiële administratie op te zetten en heb daardoor ook schulden gemaakt. Nu nog is mijn administratie rommelig. Toen was het: hoe dien je een tandarts factuur in? Dat wist ik niet, dus ik liet het liggen. Ik kon het bij niemand vragen.' - Aanpak had best wat steviger mogen zijn, had meer controleslagen mogen bevatten. - 'Ondersteuning beperkte zich tot wat je wel en niet mag. Dus: zoveel zakgeld.' 	5

De positieve ervaringen hebben betrekking op leven in de 'meidengroep', kamertraining, leren van vaardigheden en ambulante begeleiding. Minder goed vond men de afwezigheid van kamerbegeleiding, het leren van vaardigheden (over netwerk, financiële zaken), en de continuïteit in begeleiding. De beoordeling van De Combinatie varieert van 5 tot 8, met een gemiddelde van 6,4.

Wat De Combinatie kan doen

Vervolgens wordt de vraagstelling toegespitst op De Combinatie zelf: wat kan deze organisatie nu al doen om ervoor te zorgen dat jongeren zo goed mogelijk op het zelfstandig wonen worden voorbereid? En zijn er soorten hulp die men graag bij De Combinatie zou willen krijgen?

De vier categorieën waarover de antwoorden op deze vraag van de jongeren die nu bij De Combinatie verblijven zijn verdeeld (zie paragraaf 2.3), zijn ook hier uit de interviews te voorschijn gekomen. De antwoorden maakten één toegevoegde categorie noodzakelijk, namelijk de ondersteuning tijdens het zelfstandig wonen (nabegeleiding).

1. De organisatie

Met betrekking tot De Combinatie als organisatie worden op twee onderwerpen suggesties gedaan.

Vrijheid en inspraak

- Pas de regels individueel toe. 'Als ik steeds netjes laat weten waar ik uithang, laat dan geen strakke weekplanning die voor autisten geldt, op mij van toepassing zijn.'

Kwaliteit van de begeleiders

- Zorg voor goede hulpverleners in de leefgroepen, voor mensen die om je geven. 'Sommigen zien jongeren als een product.'
- Laat jongeren mee oordelen bij sollicitatiegesprekken voor de invulling van vacatures van begeleiders.

- Maak begeleiders meer bewust, geef ze bijvoorbeeld de training 'Cliëntenparticipatie voor begeleiders' (gaat over zaken als iemand welkom heten, afscheid nemen, en dergelijke).

2. De inhoud van de begeleiding en ondersteuning

Net als bij de suggesties van de jongeren die nu bij De Combinatie verblijven, gaat het in deze categorie vooral om de *aandacht voor de persoon* van de jongere:

- Zie de jongere toch vooral ook als persoon, als mens. 'Kijk naar de mens zelf, ieder is verschillend.' Als professional moet je 'je laten afzakken naar het mens zijn'.
- 'Er is in de loop der tijd veel meer afstand tussen jongeren en leiding gekomen; dat is niet altijd goed, je moet ook je gevoelens en mens-zijn laten zien.'
- Laat begeleiders zorgen dat de aandacht goed tussen de jongeren wordt verdeeld en niet alle aandacht alleen naar 'slechte' jongeren uitgaat ('Daar heb ik erg onder geleden'). Kijk ook goed of een jongere nog wel op zijn plek zit of dat hij toch ergens anders naar toe moet of andere begeleiding nodig heeft.
- Luister naar de jongeren! 'Ik miste, als jongste in een groep van oudere jeugd, het luisterende oor, moest vroeg volwassen worden. Daar moet je als leiding tevoren over nadenken!'
- 'Praat over zaken tijdens het verblijf, leg alles uit!'
- 'De begeleider moet zich verdiepen in het leven van zijn cliënt, moet ook weten met wie zijn cliënt omgaat.'
- 'Laat jongeren zien dat ze het kunnen, laat dat het uitgangspunt zijn!'

3. Contacten met de buitenwereld

Slechts één suggestie werd gedaan, over *samenwerking met andere organisaties*:

- Schakel op tijd ook andere instanties in. 'Overigens is dit een groot probleem in de hele jeugdzorg: samenwerking en afstemming tussen hulpverlenende instellingen.'

4. Voorbereiding op het zelfstandig wonen

Net als bij de antwoorden van jongeren die bij De Combinatie verblijven, maken we onderscheid tussen de inhoud, het proces en de begrenzing van de voorbereiding.

De inhoud van de voorbereiding

- Het is belangrijk dat gewerkt wordt aan een netwerk van vrienden en familie dat bij het zelfstandig wonen behulpzaam kan zijn. 'Zorg ervoor dat mensen hun netwerk hebben.'
- Er moet gekeken worden naar de financiën. 'Je moet bijvoorbeeld weten wat voor alternatieve ondersteuning er is als je vanwege je leeftijd geen uitkering aan kan vragen.'
- 'Ga kijken of mensen met financiële problemen om kunnen gaan voordat je ze laat gaan. Kijk wat iemand aankan. Maak op de leefgroep "zelfstandige dagen", waarop je de post met ze doorneemt, financiële overzichten maakt, etc. Hoe langer de tijd die je hiervoor neemt, hoe beter is het systeem dat iemand kan aanleggen. Dus vroeg beginnen. En begeleiders moeten goed Nederlands praten!'

Het proces van de voorbereiding

- Wees je er van bewust dat mensen met de voorbereiding klaar zijn. 'Dat ze kunnen zeggen: hier ben je eigenlijk wel uitgeleerd, wat zijn de volgende stappen en wat kunnen wij er aan doen om jou voor te bereiden met die stappen.'
- De voorbereiding vroeg starten, 'anders wordt het afraffelen tegen dat je 18 wordt.'
- 'Dat alles in de voorbereidingstijd goed uitgelegd wordt.'
- 'Beseffen dat het ook van de jongere zelf moet komen.'

Begrenzingsen in de voorbereiding

- De Combinatie moet ondersteuning geven in het opbouwen van een eigen netwerk, maar de jongere geen contacten gaan opdringen:

'De Combinatie bepaalt teveel wat hierin goed voor je is.'

'Ik bepaal het zelf wel.'

'Ik kies ze zelf uit. Meer of minder contacten is ook goed.'

'Het gaat om jongeren die in leefgroepen hebben geleerd voor zichzelf op te komen. Die hebben daar niet snel een probleem mee.'

'Wil als De Combinatie niet alles. De ondersteuning is beperkt. Je bent zelf met dingen bezig en daar verantwoordelijk voor. Ze kunnen bijvoorbeeld niet zorgen dat je meer mensen om je heen krijgt, daar moet je zelf voor zorgen. Hierin is iedereen voor zich.'

5. Ondersteuning tijdens het zelfstandig wonen (nabegleiding)

Ondersteuning tijdens het zelfstandig wonen is, begrijpelijk, een thema dat bij de jongeren die nu bij De Combinatie verblijven, nog niet zo aan de orde is. Bij hen die De Combinatie inmiddels hebben verlaten en op dit punt ervaring hebben, is het des te meer een thema geworden. Twee onderwerpen tekenen zich binnen deze categorie af: de continuïteit in de ondersteuning en het geven van informatie.

Informatie

Het zou mooi zijn dat als je weggaat, je kunt terugvallen op informatie:

- Informatie over hoe je omgaat met allerlei administratieve zaken (belastingdienst, declaraties ziektekostenverzekering, etc.) en over waar je hulp en ondersteuning kan krijgen (principe van hulplijnen/helpdesks, die zijn er ook bij allerlei andere zaken zoals ICT).
- Dat kan in de vorm van een infomap of website.
- 'Ze moeten je bijvoorbeeld in contact brengen met iets dat je graag doet, bij een sportclub of iets rond je hobby. Dat je dat weet.'
- 'Geeft jongeren tips over vrijetijdsverenigingen. Dat kan in die infomap.'
- 'Denk eens aan het geven van gesubsidieerde cursussen voor jongeren. De kennis en kunde van begeleiders gaat tot een bepaald niveau en bereik. Er wordt door hen meer ingegaan op hoe je met je gedrag om kan gaan dan op het geven van informatie die je weerbaar maakt. Ze moeten daarbuiten dus ook anderen erbij betrekken.'

Continuïteit in de ondersteuning

Veel personen die voorheen op De Combinatie verbleven, ervaren min of meer een breuk in de ondersteuning op het moment dat zij op zichzelf gaan leven:

'Als je op jezelf gaat wonen en leven en geen contacten hebt, wil je iets aangeboden krijgen. Doe dat dan als organisatie!'

'Diverse hulpverleners had ik willen behouden, ik had een band met vele. Eén begeleidster heb ik geprobeerd te behouden maar dat lukte niet. Men vond dat ik moest loslaten.'

'Ik had graag nog iemand naast me gehad. Als je een beetje sterk bent in bepaalde dingen, verwachten ze dat je de rest ook wel kan. Maar ik heb die rest zelf lopen uitdokteren.'

'De jeugdzorg had van zich kunnen laten horen, zij bleken niet geïnformeerd over mijn veranderde situatie.'

'Laat ze als ze zelfstandig gaan wonen, weten dat ze op De Combinatie nog welkom zijn.'

'Nabegeleiding, eenvoudig een naam en telefoonnummer, kan voldoende zijn. Bijvoorbeeld, de jaarrekening van het gas komt; hoe moet ik handelen, hoe moet ik dit oplossen?'

'Ik zat al vroeg in de gedragsproblemen, kon daardoor gebruik maken van jeugdzorg. Mijn broer ontwikkelde later problemen, toen hij al ouder dan 18 was. Die is wel achter de tralies gekomen. Zo is het in ons land geregeld. Beneden de 18 is het heel anders dan daarboven. Het is het één of het ander, er is geen tussenweg.'

4 Ervaringen van ouders en personen uit kringen van familie en bekenden

4.1 Ervaring van het contact met de jongeren

Na de jongeren die nu bij De Combinatie verblijven en hen die voorheen van deze organisatie deel uitmaakten, is nu het woord aan ouders en personen uit kringen van familie en bekenden van jongeren die nu bij De Combinatie verblijven. Deze laatste groep zullen we hierna voor het gemak aanduiden met 'netwerk'.

Samenstelling van de onderzoeksgroep

In tabel 15 is de samenstelling van de geïnterviewde groep van ouders en personen uit het netwerk gegeven. Het betreft 15 interviews, negen met ouders en zes met mensen uit het netwerk, met in totaal 16 personen (in één geval namen beide ouders aan het gesprek deel). Er deden aanzienlijk meer vrouwen mee dan mannen, de verhouding is 75% tegenover 25%. De leeftijden van de personen variëren van 18 tot 54 jaar.

Tabel 15: Samenstelling van de groep geïnterviewde ouders en personen uit het netwerk van jongeren die nu bij De Combinatie verblijven, naar geslacht en leeftijd *

Geslacht	Leeftijd (jaren)					Totaal
	< 20	20-29	30-39	40-49	50-59	
Man	1			1	3	4
Vrouw	1	2	2	6	1	12
Totaal	1	2	2	7	4	16

Huidig contact met de jongere

De geïnterviewden werden gevraagd naar hun relatie met de jongere naar aanleiding van wie het gesprek plaatsvond, naar het huidige contact met die persoon en wat zij zelf in dit contact belangrijk vinden. Tabel 16 geeft de antwoorden op deze vragen, gespecificeerd naar persoon.

Tabel 16: Overzicht van de geïnterviewde ouders en personen uit het netwerk van jongeren die nu bij De Combinatie Verblijven en van hun antwoorden op de vragen naar het contacten met de betreffende jongere

Geïnterviewde persoon		Huidig contact	Belangrijk in contact
M 50	Vader van pleegdochter (18, moeilijk karakter, zware hechtingstoornis waardoor sociaal-emotioneel onderontwikkeld). Zij heeft 15½ jaar bij pleegouders gewoond, in juni 2009 uit huis gegaan naar leefgroep bij De Combinatie.	Zij komt om de week thuis. Contact verloopt stroef (hotelfunctie) en is slecht, ook slechts oppervlakkig contact met broers. Dingen samen doen wil zij niet.	Vertrouwen krijgen (wat bij haar heel moeilijk is, want zij vertrouwt niemand).
M 51	Alleenstaand (gescheiden) met vriendin. Twee dochters van wie oudste (17) sinds juli 2009 bij De Combinatie (liep weg, had afspraken met vreemde mensen).	Belt dochter elke dag. Om de week is zij het weekend thuis (bij hem). Contact is goed, hij voelt geen belemmeringen. Dochter heeft weinig contact met vriendinnen. Voor haar is belangrijk dat zij zichzelf kan zijn, zich vrij voelt.	<ul style="list-style-type: none"> - Eerlijk tegen elkaar zijn, elkaar alles kunnen vertellen. - Elkaar kunnen vertrouwen.
V 51	Vrouw van echtpaar met twee adoptiekinderen van Ghanese afkomst. Oudste (zoon, 17, persoonlijkheidsstoornis en hechtingstoornis) sinds augustus 2009 bij De Combinatie.	In weekend is zoon thuis. Hij mist wederkerigheid, zij willen 'een warm nest zijn waar hij op kan terugvallen.' Zoon kan moeilijk vriendschappen maken, contacten zijn heel vluchtig en oppervlakkig; hij is homoseksueel, haakt af bij sociaal-emotioneel stukje.	<ul style="list-style-type: none"> - Vertrouwen. - Openheid, dat dingen ter sprake komen. - Respect.
V 39	Vrouw van echtpaar met twee dochters, van wie oudste (15, veel problemen, weggelooptgedrag, agressief) sinds oktober 2009 op De Combinatie. Dochter zit zeer recent vast naar aanleiding van vechtpartij; daardoor niet meer welkom bij De Combinatie.	In weekenden is dochter thuis. Ze heeft 'een beste vriend', is ook in diens gezin welkom. Contact is prima, gaat goed. Na periode van weglopen kwam het positieve weer terug. Is kind dat hulp nodig heeft ('Een verdwaald meisje dat zoekende is in het bos naar een deur.').	'Dat ze gewoon inziet dat wij toch gewoon het beste met haar voor hebben.'
M 54	Gescheiden, woont samen met vriendin. Dochter (17, problemen bij wonen bij moeder) sinds 1,5 tot 2 jaar op De Combinatie; zij zit op havo, heeft vriend van 46 jaar.	Regelmatig contact met vader, hij gaat iedere maandagavond bij haar op bezoek, laatste weekend in de maand is zij thuis. Contact is 'heel goed'; vader voelt geen belemmeringen. Samen winkelen, naar open dag onderwijs, rijden naar sport, etc. Dochter heeft geen goed contact met broers.	Dat er een vertrouwensband is (moet langzaam worden opgebouwd).
V 45	Alleenstaande weduwe, met zoon (16, Asperger, Rett syndroom en hechtingsstoornis) die sinds juli 2009 op De Combinatie is. Zoon volgt vmbo, klas 2.	In weekend (vrijdagmiddag t/m maandagochtend) en in korte vakanties is hij thuis. Contact is goed. Doen weinig dingen samen, praten veel met elkaar. Moeder voelt zich wel 'gebruikt', vindt dat zoon sterk aan haar hangt,	<ul style="list-style-type: none"> - 'Dat de problemen een klein beetje buiten de deur blijven.' - 'Dat hij gewoon het idee heeft van ...mijn thuis blijft mijn thuis, en hier kan ik mezelf zijn.' - 'Dat ik hem kan zien zoals hij is.'

		blok aan been is. Hij 'mist drang tot volwassenheid en zelfredzaamheid (autistische angst voor verandering of ook gemakzucht?).'	
V 49	Gescheiden, samenwonende vader. Zoon (17, autisme PPD-NOS, automutilatie) is sinds december 2008 bij De Combinatie.	Om de week is zoon het weekend thuis. Heeft vrijwilligerswerk, als geluidsman. [Over huidig contact geen informatie]	<ul style="list-style-type: none"> - Op de hoogte blijven van hoe het met hem is. - 'Dat hij weet dat hij altijd op mij kan terugvallen, altijd bij me terecht kan. Dat de deur wel open blijft staan voor hem.'
V 43	Alleenwonend, twee zoons, oudste (18) op daghulp, jongste (16, weglopen, zwerven, agressie) sinds september 2009 op woongroep De Combinatie.	Zoon komt eens in de vier weken weekend thuis en komt tussendoor 'aanwaaien' na sporttraining. Contact is 'redelijk goed.'	<ul style="list-style-type: none"> - Eerlijkheid (geen dingen achterhouden, als je ergens mee zit erover praten.). - 'Dat het allemaal soepel verloopt, we overal verstandig over kunnen praten en dingen op een rustige manier kunnen oplossen.'
V 42 M 47	Echtpaar, drie kinderen. Oudste dochter (16, ruzies, escalaties, boosheid, drugs, onveilige seks) sinds december 2009 op woongroep van De Combinatie.	Zien elkaar 3x week als ze haar naar sport brengen. Vanaf nu is ze ook elke zondag thuis. Contact gaat weer steeds beter. Veel machteloosheid en teleurstelling als weer iets mis gegaan (zoals weglopen). Belemmeringen in het contact zijn de emoties (boosheid, verdriet).	<ul style="list-style-type: none"> - Eerlijke communicatie, gesprekken zonder boosheid. - Voor haar: 'dat ze uitlaatklep heeft om verhaal kwijt te kunnen.' - Dat ze thuis terecht kan als er maar iets is.
V 30	Tante van meisje (bijna 18) dat op De Combinatie woont. Moeder van meisje (zus van tante) is 36/37, woont met partner en hun twee kinderen. Problemen: roken, foute jongens, drank, e.d. 'Zij trekt het gewoon niet meer met alles wat daar gebeurt.'	Tante heeft niet veel contact met nicht. Haar partner wel (is soort vangnet, helpt en ondersteunt haar). Verder heeft nicht contact met opa en zus van stiefvader.	<ul style="list-style-type: none"> - Dat nicht zelf kiest voor contact.
V 18	Zus van meisje (16) dat sinds juli 2009 op De Combinatie woont. Zij heeft ook zelf, toen zij 12 was, twee jaar op De Combinatie gewoond. Moeder is licht verstandelijk beperkt, vader overleed toen zus 5 jaar was.	Heeft heel goed contact met haar zus, is een soort van vertegenwoordiger voor haar).	[Niet beantwoord]
V 48	Vriendin van alleenstaande moeder van zoon (16, autistisch) die sinds twee jaar op De Combinatie woont.	Jongen is nu weekenden bij moeder thuis. Geïnterviewde ziet hem af en toe als zij bij haar binnenloopt. Altijd wel een beetje afwachtend (of hij het contact fijn vindt, of hij goed begrijpt - vanuit autisme).	<ul style="list-style-type: none"> - Dat hij contact houdt met leeftijdgenoten. - Dat hij weet dat hij welkom is.
V 24	Halfzus van jongen (gaf thuis veel problemen, moeder kon het niet meer aan) die sinds december 2008 op De Combinatie woont.	Zij ziet haar halfbroer nu gemiddeld één keer in twee weken. Contact is goed. In het verleden 'waren er veel golfbewegingen.'	<ul style="list-style-type: none"> - Dat er positief contact is. - 'Dat de momenten dat we samen dingen doen, ook voor hem aangenaam zijn.' - Dat hij open genoeg kan zijn (hij kan zich moeilijk uiten).

V 40	Bekende van meisje (17, uit gezin waarin zij heel jong voor stiefbroertjes en zusjes heeft moeten zorgen, was al heel lang bij Jeugdzorg). Zij heeft dit meisje lang opgevangen. Vanuit haar huis is het meisje zomer 2009 naar De Combinatie gegaan.	Contact is minder geworden. Meisje belt haar wel eens. Zou zelf meer contact willen dan mogelijk is. 'Ik heb zelf eigenlijk niet zoveel te willen, ik bedoel ik ben niet de ouder en dan ligt het gewoon alleen aan haar, wat zij er mee wil.'	- Dat het leidt tot begrip bij anderen, dat mensen weer in de persoon van dit meisje gaan geloven.
V 28	Zus van meisje (22, autistisch). Ouders overleden toen beiden 11 en 5 jaar oud waren. Tante is bij hen komen wonen, dat ging later niet meer. Toen is zus, ongeveer 13 jaar, naar De Combinatie gegaan.	Zus woont nu sinds 1 jaar begeleid zelfstandig in woning (studio) van De Combinatie. Zij hebben dagelijks contact met elkaar. 'Wij zijn alles voor elkaar, we zijn gewoon nummer 1 voor elkaar.' Geen contact met de familie, hebben eigenlijk alleen elkaar. Zeer wederzijds.	- Gewoon het samen praten, gezellig bij elkaar, alles gewoon.

De informatie in tabel 15 laat een grote diversiteit aan situaties en contacten zien. In de antwoorden op de vraag naar wat men in het contact belangrijk vindt, hebben basiswaarden als vertrouwen, eerlijkheid en respect de overhand. Daarnaast wordt door diverse personen vermeld dat het belangrijk is dat de jongere weet dat hij of zij welkom is.

Toekomstig contact

Drie vragen hebben betrekking op de toekomst van de jongere en het contact dat de geïnterviewde met hem of haar heeft.

De eerste vraag gaat in op de hulp en ondersteuning die de jongere volgens de geïnterviewde nodig heeft als hij of zij weg gaat van De Combinatie. En van wie hij/zij die ondersteuning dan zal (moeten) krijgen.

Over het tijdstip waarop de jongere weg zal gaan bij De Combinatie lopen de verwachtingen uiteraard uiteen. Sommigen denken - of weten dat zeker omdat er al een afspraak over is gemaakt - dat de jongere op niet al te lange termijn de overstap naar zelfstandig wonen of weer thuis wonen zal maken, voor anderen is dat iets wat ergens in de toekomst ligt.

Er is een duidelijke verwachting dat de overgang naar een andere vorm van wonen vooraf zal worden gegaan door een periode van voorbereiding, vooral in het aanleren van vaardigheden (zoals plannen, boodschappen doen, huiswerk, financiën beheren, e.d.), het hebben van verantwoordelijkheid ten aanzien van het eigen gedrag (bijvoorbeeld naar school gaan of studeren) en het ontwikkelen van een eigen netwerk.

Er wordt van uitgegaan dat bij het zelfstandig wonen de begeleiding blijft, in de vorm van een vertrouwenspersoon, mentor, gezinscoach, psycholoog, studiebegeleider of iemand anders die – enigszins op afstand, zonder emotionele band – de jongere in de gaten houdt en waar nodig mee de draad kan oppakken. Concrete instanties worden hierbij nauwelijks genoemd. Eenmaal wordt verwezen naar de inzet van het bureau Jeugdzorg en een enkele keer naar verdere begeleiding door De Combinatie. Reguliere instanties als de gemeente worden geen enkele maal genoemd.

Men wenst en verwacht bij dit alles dat de woon- en leefsituatie en de bijbehorende begeleiding is toegesneden op de persoon van de jongere, met andere woorden *op maat* is. Dat kan betekenen dat verhuizing plaatsvindt naar een instelling met 24-uurbegeleiding

en een beschermde werkomgeving (zoals een zorgboerderij), naar een eigen appartement waarin men volledig zelfstandig is of alles wat daar maar tussenin ligt.

De tweede toekomstvraag gaat in op de situatie met betrekking tot de jongere op wat langere termijn: hoe denkt u dat het over vijf jaar met hem/haar is? In de antwoorden lopen hoop en verwachting door elkaar heen. We geven de antwoorden letterlijk weer:

'Soms denk ik: ze gaat richting borderline. Waar zal ze wonen? In Hoog Catharijne in een kartonnen doos. Ze heeft dan geen contacten meer, zinkt weg.'

'Ik hoop dat hij volwassen is en zelfvertrouwen heeft. Zelfstandig wonend. Hopelijk ook met goede contacten. Van de familie, die in Curaçao woont, is niet veel steun te verwachten.'

'Als we deze lijn kunnen vasthouden, woont en werkt hij in buitenland. Hij is nu nog niet stabiel genoeg, heeft nog teveel oppervlakkige, snelle contacten.'

'Dan heeft ze alles wel op de rit. Dan woont ze op zichzelf, gaat lekker reizen. Ik hoop dat ze dan wel onderscheid kan maken tussen zogenaamde vrienden en echte vrienden.'

'Daar denk ik niet over na. Ik hoop goed. Een vierjarige studie aan de Fontys hogeschool, iets sociaals. Dan woont ze ergens in een huurhuisje.'
'Basaal toch wel hetzelfde als nu. Misschien ontwikkelt hij interesse in vriendinnen of zo. Ik hoop op meer ontwikkeling bij hem. Werken met dieren misschien? Ik hoop dat het straks niet allemaal op mijzelf neerkomt.'

'Lastig voor te stellen. Er waren acht punten waar ze op De Combinatie met hem aan werkten. En met één punt zijn ze nu op tachtig procent. Voor de rest, daar zijn ze gewoon niet aan toegekomen. Omdat hij niet meewerkt. Waarschijnlijk heeft hij werk en contacten in de muziekwereld.'

'Hij heeft dan het leven wel aardig op de rails. Ik vermoed dat hij door gaat leren, een beroepsopleiding volgt.'

'Ik hoop dat ze fijner in haar vel komt te zitten, dat ze, nou ja, tegen die tijd misschien een baan heeft, of gaat studeren, of alles wat haar eigenlijk gelukkig maakt.'

'Ik hoop dat ze een betere opleiding heeft en een leuke baan. Ik heb daar wel vertrouwen in want zij kan heel goed leren eigenlijk.'

'Iets met ITC? En hopelijk blijft de zorg en ondersteuning na 18 nog een tijdje bestaan.'

'Zal afhangen van veel factoren. Zij denkt aan iets van begeleid zelfstandig wonen. En bijvoorbeeld verder gaan in de muziekwereld.'

'Hopelijk heeft ze haar studie dan af en werkt ze. Ze wil ook in de jeugdzorgachtige dingen.'

'Dan heeft ze een eigen huis.'

De derde vraag betreft het contact tussen geïnterviewde en jongere: hoe zou u willen dat het contact er in de toekomst - als hij/zij op zichzelf woont - uitziet?

Het antwoord dat het meest voorkomt, verwijst naar het contact zoals het nu is. Dat is het beeld, en veelal de wens, van het contact in de toekomst: 'Gewoon, zoals nu.' Dat kan duiden op tevredenheid met het huidige contact, niet durven hopen op meer of zich geen duidelijke voorstelling maken van hoe het contact zich kan of zal ontwikkelen. Zoals één van de geïnterviewden het uitdrukt: 'Zou ik niet weten. Zoals het nu is, ik zou het niet anders kunnen bedenken.'

Daarnaast worden ook meer specifieke verwachtingen of beelden genoemd. Zoals:

'Ik hoop dat het contact 'tweerichtingsverkeer' zal zijn.'

'Dat zij ons deelgenoot maakt in de problemen die ze tegen komt in het zelfstandig wonen.'

'Dat er gewoon een vader- dochter relatie is.'

'Dat het contact zich kan afspelen gezellig, binnen de grote familie die we hebben.'

'Dat ze één keer in de maand een keer op visite komt en af en toe bellen of zoiets.'

4.2 Suggesties van ouders en netwerk voor De Combinatie

Bij de vragen naar suggesties voor de bijdrage van De Combinatie in de ondersteuning van jongeren is onderscheid gemaakt tussen de benodigde ondersteuning bij het weggaan en, meer specifiek, de steun die jongeren bij het verlaten van de jeugdzorg kunnen krijgen vanuit familie en netwerk.

Benodigde ondersteuning bij weggaan

Opnieuw hebben we de suggesties geordend volgens de indeling in vijf categorieën die we ook bij de jongeren die voorheen bij De Combinatie verbleven, gebruikten (paragraaf 3.3).

1. De organisatie

In dit onderdeel doen zich grotendeels dezelfde onderwerpen voor als bij de jongeren die nu bij De Combinatie verblijven (paragraaf 2.3).

Verslagen en plannen

- Wees met dossiers zorgvuldig en laat jongere en ouders/familie steeds weten wat er mee gebeurt. 'Het dossier, dat mede door ons is opgebouwd, wordt nu tegen ons gebruikt.'
- Hanteer strenge regels met betrekking tot de openbaarheid van dossierinformatie. 'Alles over mij werd opgeschreven, via de overdracht wist iedereen dat dan.'

Continuïteit in begeleiding

- 'Goede medewerkers moeten worden vastgehouden!'
- Het is belangrijk dat er continuïteit in de ondersteuners is. 'Een professioneel of vrijwilliger die extra getraind wordt, het maakt me niet uit. Als het maar een vast iemand is, niet steeds iemand anders. Er moet structuur en continuïteit in de begeleiding zitten!'
- 'De hulp van de mentor is belangrijk, hij of zij is een centrale persoon.'

Bureaucratie

- Zet heldere trajecten en plannen in. 'Met de uitkomsten van testen (waaruit bleek: geen ADHD, geen autisme, maar een zware vorm van hechtingstoornis) is niets gedaan. Er is geen plan of traject ingezet, ze hebben ons laten aanmodderen.'
- 'Je moet goed indicatie stellen, niet over één nacht ijs gaan, goede onderzoeken doen. En heel goed nadenken welke de mogelijkheden zijn om haar die ondersteuning te geven.'
- Schenk veel aandacht aan het tempo waarin de benodigde ondersteuning of behandeling beschikbaar is. 'Psychologische hulp (vergroting zelfvertrouwen, afname beïnvloedbaarheid door anderen) is nog steeds niet van de grond gekomen. Juist nu is de tijd er goed voor, ze is rustig. Combinatie, meteen de vastgestelde hulp inzetten! En in een open communicatie.'
- 'We vinden het lang duren. Eerst moet uitgebreid geobserveerd worden, het duurt allemaal erg lang voor je echte hulp krijgt. Zij geeft zelf aan dat ze niet genoeg hulp krijgt.'
- 'We zien een grote hoeveelheid hulpverleners, en niemand doet iets...'
- 'Wachttijden zijn erg voor mensen die vaak al bijna verzopen zijn. Wachttijsten zijn een ramp.'

2. De inhoud van de begeleiding en ondersteuning

Naast aandacht komt hier nu ook het onderwerp 'sturing' naar boven drijven.

Aandacht voor de persoon

- Geef de jongere rust. 'Mijn dochter heeft rust nodig, zij heeft veel tijd nodig om huiswerk te maken. Dat lukt niet zo met die herrie (tien van die meiden).'
- Wees je bewust van het grote verschil dat er kan zijn tussen de leefgroep en de behoefte van de individuele jongere. 'Want in een leefgroep zit je met acht jongeren om je heen, en zij is juist iemand die van rust en stilte houdt, en van meer zelfstandige dingen doen en dat kan botsen.'
- Neem ook de jongeren zelf serieus in hun verhalen en klachten.
- 'Het belangrijkste is dat je als jongere opgevangen wordt en gewoon begrepen wordt.'
- Wees reëel naar de jongere. 'Maak ze niet blij met een dode mus.'

Geven van sturing

- Zet in de begeleiding meer aan tot eigen initiatief, geef meer sturing.
- 'Je moet de jongeren achter de vodden zitten om afspraken na te komen (en de begeleiders zelf ook, bijvoorbeeld dat zij in de gaten houden wanneer een afspraak met de psycholoog is.'
- Er is intensievere ondersteuning nodig, de begeleiding moet er meer bovenop zitten, meer in de gaten houden, sturen.
- Treed harder op als dat nodig is. 'Mensen die overal schijt aan hebben, die moeten ze gewoon keihard aanpakken, regel is regel, punt uit. Altijd dat softe gedoe, dat hulpverleningsgedoe. Strenger optreden als Combinatie. Regel is regel.'

3. Contacten met de buitenwereld

Contact met de familie

- Communicatie met ouders is van groot belang. 'Mijn dochter is niet meer welkom op de groep. Ze trekken gewoon hun handen van haar af. Ze hebben hierover totaal niet met ons gecommuniceerd. Ze gingen ervan uit dat zij de dader was en hadden waarschijnlijk

- op grond daarvan hun besluit genomen. Terwijl later bleek dat haar rol gering was geweest.'
- De Combinatie moet ook eerlijk zijn. 'We hebben grote missers meegemaakt. Dan is er de "oeps sorry cultuur". Bijvoorbeeld: gaandeweg moest onze dochter worden voorbereid op het feit dat ze niet meer terug naar huis kan. Dat hebben ze niet gedaan, hierdoor hebben zij de relatie tussen dochter en ons naar de klote geholpen.'
  - Neem ouders en verwanten serieus. 'Hulpverleners moeten zich goed inlezen en voorbereiden op gesprekken met ouders; ik heb daar slechte ervaringen mee.' En: 'Ik ervaar het als vervelend dat ik eerst (door jeugdzorg) als contactpersoon werd gezien maar daarna, sinds zij op De Combinatie is, niets meer hoor. Dat is ook niet goed voor haar netwerk. Jeugdzorg kwam haar gewoon zo ophalen, moest vlug, vlug, ik kreeg niet eens een hand. Stijlloos. Ik heb er nooit meer iets van gehoord.'
  - Behandel verwanten met respect. 'Toen mijn zus was weggelopen en ik haar moest opvangen en van alles regelen, is de steun van De Combinatie erg slecht geweest. Er was geen erkenning dat ik haar belangenbehartiger was. Nu is dat anders, krijg ik een brief met 'Beste ouder/verzorger van...'
  - 'Op alle domeinen moeten thuis en De Combinatie (mentor) samenwerken.'

Samenwerking met andere organisaties

- Samenwerking is nodig. 'De Combinatie heeft niet de kennis en kunde – en macht – om mijn dochter te begeleiden en te behandelen. Dat moeten dus anderen doen.'
- En dan graag op een zakelijke manier: 'De Combinatie, Pleegzorg en bureau jeugdzorg moeten veel zakelijker worden. Zitten nog teveel in dat sociaal maatschappelijke. Ze moeten gewoon veel bedrijfsmatiger gaan denken. Ze denken nog teveel in emoties.'

4. Voorbereiding op het zelfstandig wonen

Ook hier kan onderscheid worden gemaakt tussen de inhoud en het proces van de voorbereiding.

De inhoud van de voorbereiding

- 'Bereid de jongere op alles met betrekking tot zijn verdere toekomst voor: met geld omgaan, koken, huishouden, wassen.'
- Leer jongeren om met geld om te gaan, besteding van geld, rondkomen, betalen van verzekeringen, e.d. En praat erover in de groep, laat dingen zien.
- 'Leer hen leren om zelfstandig te worden.'
- 'Omgaan met geld en financiën is van belang: in de leefgroep krijg je zakgeld, kledgeld, kappersgeld, verzorgingsgeld. Als je 18 bent, houdt dat op.'

Het proces van de voorbereiding

- Zet de voorbereiding in de vorm van een traject, kijk verder dan hier en nu. 'Ik heb het belangrijk gevonden dat zij vanuit wonen op kamers (via De Combinatie) kon doorstromen naar een eigen huis.'
- Bereid de jongeren bij het zelfstandig wonen voor op het maken van een netwerk. Bijvoorbeeld, laat hem of haar bij toekomstige medebewoners langsgaan. Stel ook eisen aan de nieuwe woonomgeving vanuit de binnenkomende jongere (bijvoorbeeld ten aanzien van geluidsoverlast, druggebruik, e.d.)
- 'Laat jongeren altijd via training zelfstandig gaan wonen, niet direct vanuit het huis van ouder(s) of pleeggezin.'
- Zorg er al vroeg voor dat er, als de overgang naar zelfstandig wonen wordt gemaakt, een begeleider is. Deze kan ook ondersteuning geven in het zoeken naar een woning.

- 'Als het doel is dat hij thuis komt wonen, kan De Combinatie proberen te stimuleren dat hij steeds meer thuis komt. "Ga eens thuis kijken", dat moet je hem iedere keer opnieuw aanbieden.'

5. Ondersteuning aan zelfstandig wonende (nabegeleiding)

Alle opmerkingen en suggesties over de ondersteuning bij het zelfstandig wonen gaan maar over één punt:, namelijk de *continuïteit in de ondersteuning* na de leeftijd van 18 jaar. In alle toonaarden wordt naar voren gebracht dat die ondersteuning door moet lopen:

'Ze zou een personal coach moeten hebben, iemand die haar snapt. Die haar begrijpt maar emotioneel wel los staat van haar. Wie levert die? Niet De Combinatie en Jeugdzorg, want zij is 18.'

'De leeftijd van 18 is te laag om jongeren uit de jeugdzorg te gooien, het moet 21 worden. Begeleiding, echte intensieve begeleiding moet mogelijk zijn.'

'Zorg voor een geleidelijke afbouw van de begeleiding als zij daar weg is, stop er niet abrupt mee!'

'Zorg voor een back-up voor hem en ons als ouders totdat hij zelfstandig is.'

'Laat niet te snel los! Het gevaar zit er in dat, nu het goed met hem gaat, ze hem loslaten. Je moet goed faseren en doseren.'

'De grens moet omhoog, van 18 naar 21 of zelfs 23 jaar.'

'De wetgeving staat veel in de weg. Bijvoorbeeld: het ouderlijke gezag ligt nu bij de jeugdzorg (voogd). Dat moet verlengd tot 21.'

'Of tot bijvoorbeeld 23-ste, via GGZE (Geestelijke Gezondheidszorg Eindhoven).'

'Zij heeft toezicht nodig. Feitelijk heb je drie treden: als basis de ouders, als die er niet zijn de familie en daarna professionele hulpverleners.'

'Begeleiding, iemand met wie je goed kan praten, van 18 tot 20, zoiets. Eigenlijk zouden ze meer moeten kijken naar wat een kind nodig heeft in plaats van naar de leeftijd. Ze zouden allemaal een soort hulpverlener of coach moeten hebben die er twee jaar lang, tussen 18 en 20, voor hen is.'

Steun vanuit familie en netwerk

Het laatste onderwerp waarnaar bij ouders en personen uit het netwerk is gevraagd, is dat van de inzet van familie en netwerk zelf. Op welke wijze kunnen jongeren bij het verlaten van de jeugdzorg meer steun krijgen vanuit familie en netwerk? En wat kan De Combinatie daaraan doen?

In de antwoorden op deze vragen tekenen zich drie onderwerpen af: wat De Combinatie daaraan kan doen (sturing), het betrekken van familie en netwerk bij activiteiten en de houding van ouders en netwerk zelf.

Sturing door De Combinatie

Over wat De Combinatie zelf kan doen, geven we de antwoorden direct weer:

'Stimuleer dat ouders en verwanten langs kunnen komen. Als ouders langs willen komen, moet dat kunnen. Voor zover ik weet komen daar nu verder geen ouders, en zeker niet op vaste tijden.'

'Maak dat de jongere en diens familie meer bereikbaar zijn, en ook jongeren onderling (ondersteuning via digitale communicatiemiddelen).'

'Maak regels voor telefoongebruik; zodat niet alle beschikbare telefoontijd wordt besteed aan bellen met vriendje zodat er geen tijd voor ouders overblijft.'

'Stimuleer de jongere actiever in zelf het initiatief nemen om contact met thuis op te nemen.'

'Een beetje pushen om aandacht aan thuis te schenken. Niet meer dan dat, ze kunnen hem moeilijk dwingen.'

'Gesprekken voeren met kinderen, over het belang van contact met thuis.'

'Contact met ouders stimuleren (laatste weekend van maand gaat behandelgroep dicht zodat men naar huis kan/moet, dat is heel goed).'

'Stimuleren dat men ouders belt, en dergelijke.'

'Kinderen gelegenheid geven en stimuleren om een avond of weekend bij hun ouders te zijn.'

'Jeugdzorg zou zelf meer contact moeten onderhouden met mensen uit het netwerk. Contact en erkenning van naasten.'

'Stimuleren dat hij naar huis blijft komen. Van beide kanten moet dat gebeuren: thuis én De Combinatie.'

'Praat over thuis.'

Familie betrekken bij activiteiten

Veel ouders en personen uit het netwerk doen de suggestie dat in De Combinatie activiteiten worden gedaan waarbij ouders, familie en netwerk worden betrokken. Het gaat dan om allerlei praktische activiteiten zoals koken, met broers en zussen iets doen (praatgroep o.i.d.), familiedagen, paasbrunch, open huis, meedoen aan excursies (zoals bezoek asielzoekerscentrum), naar de Efteling of een gezamenlijke barbecue.

Daarnaast wordt aanbevolen de familie systematisch te informeren over wat er binnen De Combinatie wordt gedaan (via informatieavond, folder, film).

Familie en netwerk zelf

Sommigen vinden dat familie en netwerk ook zelf wat moeten doen:

‘Je moet gewoon het verleden laten wat het is en aan de toekomst van het kind denken. Want die kinderen hadden allemaal een moeilijke periode. Het pakket dat ze van De Combinatie heeft gekregen doorzetten.’

‘Het netwerk moet ook zelf laten weten dat het aanwezig is.’

5. Beschouwing van de resultaten

5.1 Dit onderzoek

De Combinatie Jeugdzorg is van mening dat wanneer voor jongeren na hun 18de de jeugdzorg van karakter verandert, het van groot belang is dat zij, naast nazorg en andere toegesneden professionele zorg, beschikken over een *sociaal netwerk* waarop zij een beroep kunnen doen. Jongeren die steunbronnen hebben in hun sociaal netwerk maken een grotere kans om zich zelfstandig te redden. Het behouden, versterken of opbouwen van een sociaal netwerk buiten de jeugdzorg verdient meer prioriteit.

De Combinatie heeft hiervoor een stappenplan ontwikkeld waarvan de eerste stap is de uitvoering van een onderzoek naar de *beleving van contacten en relaties*. Van de resultaten van dit onderzoek, dat is uitgevoerd door WESP, wordt in dit rapport verslag gedaan.

In het onderzoek dienden de volgende vier vragen beantwoord te worden:

1. Hoe beleven jongeren die langdurig bij De Combinatie Jeugdzorg verblijven de relatie en contacten met hun sociaal netwerk?
2. Hoe beleven familie en bekenden van de jongeren die langdurig bij De Combinatie Jeugdzorg verblijven de relatie en contacten met de jongeren?
3. Wat kunnen De Combinatie Jeugdzorg en anderen volgens hen doen om de band tussen de jongeren en hun familie en bekenden in stand te houden en te verstevigen?
4. Op welke wijze kunnen jongeren die de jeugdzorg verlaten (meer) steun krijgen vanuit familie en netwerk?

De onderzoeksgroep bestond uit de volgende vier groepen:

- Jongeren van 15-18 jaar, die langdurig verblijven bij De Combinatie Jeugdzorg, binnenkort meerderjarig worden en op weg zijn naar een vorm van zelfstandigheid wonen of die begeleid worden bij het zelfstandig wonen.
- Jongeren vanaf 18 jaar die kunnen terugkijken op hun verblijf en kunnen aangeven wat zij nodig hadden - en wellicht nog hebben - toen zij de zorg verlieten.
- Ouders/verzorgers van jongeren die langdurig bij De Combinatie verblijven.
- Personen uit kring van familie en bekenden (niet zijnde de ouders) van jongeren die langdurig bij De Combinatie verblijven.

Uit elke onderzoeksgroep werd, via De Combinatie, een aantal personen verzameld met wie een interview is afgenomen. In totaal betrof het 34 personen en 26 interviews. Binnen de groep jongeren die nu op De Combinatie verblijft werden vijf individuele interviews en één groepsinterview (met vijf personen) afgenomen, binnen de groep van personen die voorheen bij De Combinatie verbleven vier individuele interviews en eveneens één groepsinterview (met vier personen). Van ouders/verzorgers van jongeren die nu bij De Combinatie verblijven werden negen interviews afgenomen, van personen uit de kring van de overige familie en bekenden zes interviews.

Voor elk van de vier groepen geïnterviewden werd een aparte vragenlijst gebruikt. Voor de inhoud van deze lijsten verwijzen we naar tabel 2 in paragraaf 1.3.

Bij de verwerking van de antwoorden werd consequent een 'bottom up' werkwijze toegepast. Dat wil zeggen dat per vraag de antwoorden uit de afzonderlijke interviews

werden gesorteerd in categorieën van gelijkkluidende antwoorden. De categorieën werden vervolgens gebruikt in de verdere analyse en rapportage.

In de volgende twee paragrafen worden de bevindingen van het onderzoek op een samenvattende wijze besproken. We doen dit om te beginnen aan de hand van de onderzoeksvragen (par. 5.2). Niet alle onderzoeksresultaten krijgen hierin een plek, vandaar dat we na de beantwoording van de onderzoeksvragen de overige bevindingen bespreken (par. 5.3).

5.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen

Onderzoeksvraag 1: Hoe beleven jongeren die langdurig bij De Combinatie Jeugdzorg verblijven de relatie en contacten met hun sociaal netwerk?

We hebben in de beantwoording van deze vraag onderscheid gemaakt tussen jongeren die nu bij De Combinatie verblijven en jongeren die voorheen bij de organisatie verbleven.

Jongeren die nu bij De Combinatie verblijven

Deze jongeren geven aan dat zij veel contact hebben met familie en vrienden. Waar het vrienden betreft doet zich een scheiding voor tussen binnen en buiten De Combinatie. Het lijken twee verschillende werelden: vrienden van buiten, behorend tot school of de vroegere woonplek, blijven op afstand van het leven in De Combinatie. Soms vond, op het moment dat men bij De Combinatie kwam, een breuk in vriendschappen plaats.

Antwoorden op de vraag naar de belangrijke personen in het leven onderstrepen het belang van familie en vrienden. De familie lijkt op de eerste plaats te komen: in verreweg de meeste gevallen behoren de allerbelangrijkste personen tot de familie (ouders, broers en zussen). Van niemand vindt men dat men er teveel contact mee heeft. Wel ervaart men soms te weinig contact, in het bijzonder met vrienden/vriendinnen buiten De Combinatie. Dit laatste is in overeenstemming met de 'scheiding' tussen De Combinatie en de buitenwereld.

In het contact met anderen vinden de jongeren veel van belang: dat die ander gemakkelijk bereikbaar is, men zich vrij voelt, niet alleen is, op die ander kan terugvallen als het tegenzit, iets met die ander kan doen en bij de ander met vragen terecht kan. Het minst belangrijk wordt gevonden 'dat je er een beter mens van wordt'.

Een bijzonder persoon in de omgeving van de jongere is de voogd. Verscheidene jongeren geven aan dat zij over het contact met deze persoon niet tevreden zijn. Zij ervaren hem of haar teveel op afstand. Dat zouden zij graag anders willen.

Het toekomstbeeld dat men van zichzelf heeft, valt op door gewoonheid. Men ziet zichzelf onderwijs volgen, ergens op zichzelf wonen en vrienden hebben. Familie neemt over vijf jaar nog steeds een belangrijke plaats in. 'Gewoon' contact met de familie, dat is toch wel wat men wil. Behoeft aan ondersteuning vermoedt men te hebben bij het zelfstandig worden, praktische zaken (vooral financieel) en het onderhouden van contacten (netwerk).

Jongeren die voorheen bij De Combinatie verbleven

Op het gebied van contacten is de werkelijkheid bij deze mensen anders. Deze jongeren/volwassenen hebben veel minder contacten met familie. Zij hebben wel veel

vrienden en vriendinnen, van wie er overigens vrijwel niemand is overgehouden uit de tijd dat men bij De Combinatie was.

Ook van deze personen is niemand van mening dat men te veel contact met iemand heeft. Wel ervaart men soms te weinig contact, met familie en met volwassenen op het werk.

In het contact met anderen vinden ook deze personen belangrijk dat de ander gemakkelijk bereikbaar is, men zich vrij voelt, er een beter mens van wordt, op die ander kan terugvallen als het tegenzit, iets met die ander kan doen en bij de ander met vragen terecht kan. Laag scoort hier dat 'men niet alleen is'.

Aanvullende opmerkingen, vanuit het groepsinterview, zijn dat het belangrijkste in contact is dat je in je waarde wordt gelaten, dat je dezelfde interesses deelt en dat de ander om je geeft. En er wordt opgemerkt dat bij contacten 'de één de ander niet is'; mensen hebben verschillende rollen naar je, de één is er voor het één, de ander voor het ander.

Ook bij deze mensen is het toekomstbeeld niet spectaculair. Men verwacht (voortzetting van) een gewoon leven, met eigen wonen, werk en vrienden. Dat is ook waar men behoefte aan heeft.

Bij de meesten van deze jongeren/volwassenen kwam er veel bij kijken toen zij op zichzelf gingen wonen. De waardering van de voorbereiding op het zelfstandig wonen door De Combinatie is wisselend. Positief vindt men het leven in de 'meidengroep'. Over de kamertraining, het leren van vaardigheden en de ambulante begeleiding zijn sommigen positief, anderen hebben dit juist gemist. Bij vaardigheden ging het in dit laatste geval dan vooral om netwerk en financiële zaken. De beoordeling van De Combinatie varieert van 5 tot 8, met een gemiddelde van 6,4.

Onderzoeksvraag 2: Hoe beleven familie en bekenden van de jongeren die langdurig bij de Combinatie Jeugdzorg verblijven de relatie en contacten met de jongeren?

Er is een grote diversiteit aan soorten contacten en relaties bij deze groep mensen, zowel kwantitatief (de hoeveelheid contactmomenten die men met de jongere heeft) als kwalitatief (de intensiteit en intimiteit, of juist de afstand die er in het contact is). Deels heeft dit te maken met de diversiteit in leefsituaties. Sommige geïnterviewden willen meer contact met de jongere dan op dit moment aanwezig en/of mogelijk is.

In de antwoorden op vragen naar het huidige contact klinkt hier en daar pijn en verdriet door over wat niet is.

In de antwoorden op de vraag naar wat men in het contact belangrijk vindt, hebben basiswaarden als vertrouwen, eerlijkheid en respect de overhand. Daarnaast wordt door diverse personen vermeld dat het belangrijk is dat de jongere weet dat hij of zij welkom is.

Wat betreft de toekomst van de jongere, er is bij ouders/verzorgers en bekenden een duidelijke verwachting dat de overgang naar een andere vorm van wonen vooraf zal worden gegaan door een periode van voorbereiding. Die voorbereiding betreft het aanleren van vaardigheden (zoals plannen, boodschappen doen, huiswerk, financiën beheren, en dergelijke), het hebben van verantwoordelijkheid ten aanzien van het eigen gedrag (bijvoorbeeld naar school gaan of studeren) en het ontwikkelen van een eigen netwerk. Men heeft de wens, en gaat er ook wel van uit, dat bij het zelfstandig wonen er een begeleiding op maat blijft, in de persoon van een mentor, vertrouwenspersoon, gezinscoach, psycholoog, studiebegeleider of iemand anders die de jongere in de gaten houdt. Over de grens van 18 jaar, die geldt voor hulp en ondersteuning vanuit de jeugdzorg, is men helder: die grens moet worden afgeschaft, er dient nabegeleiding te zijn

tot 21 of zelfs 23 jaar (zie ook paragraaf 5.3). Men lijkt zich er niet van bewust - of heeft de kennis niet - dat de Jeugdzorg dat wettelijk nu al mogelijk maakt.

Hoe ziet men het contact met de jongere in de toekomst? Het antwoord dat het meest voorkomt, verwijst naar het contact zoals het nu is. Dat is het beeld, en veelal de wens, van het contact in de toekomst: 'Gewoon, zoals nu.' Dat kan duiden op tevredenheid met het huidige contact, niet durven hopen op meer of zich geen duidelijke voorstelling kunnen maken van hoe het contact zich kan of zou kunnen ontwikkelen. Zoals een van de geïnterviewden het uitdrukt: '*Zou ik niet weten. Zoals het nu is, ik zou het niet anders kunnen bedenken.*'

Daarnaast worden ook meer specifieke verwachtingen of beelden genoemd. Zoals de wens dat het contact tweerichtingsverkeer zal zijn, dat de jongere de geïnterviewde meer deelgenoot maakt in de problemen die ze tegen komt in het zelfstandig wonen of dat er een echte vader- dochter relatie is.

Er is een verlangen naar contact zoals ieder ander dat met een dichtbij verwant of vriend heeft: met een zekere frequentie en intimiteit.

Onderzoeksvraag 3: Wat kunnen De Combinatie en anderen volgens hen doen om de band tussen de jongeren en hun familie en bekenden in stand te houden en te verstevigen?

Aan ouders en bekenden is deze vraag in directe vorm gesteld, in de gesprekken met de jongeren kwam dit onderwerp aan de orde via de vragen naar de beleving van relaties en contacten (zie de antwoorden op de eerste onderzoeksvraag) en de vraag naar suggesties voor De Combinatie in het voorbereiden van de jongeren op het zelfstandig wonen.

Familieleden en bekenden vinden dat zij op afstand worden gehouden van het leven van hun familielid of bekende op De Combinatie. Er worden ook tal van wensen uitgesproken en aanbevelingen gedaan. We vatten deze als volgt samen.

Aanbevelingen:

1. Geef werkers instrumenten in handen om ouders en bekenden bij het leven van de jongere te betrekken. Maak ook gebruik van ouders en bekenden, zij kunnen dingen uit handen nemen. Geef hen een plek in het vertrekbeleid en in het traject van voorbereiding op het zelfstandig wonen van de jongere.
2. Geef meer sturing, bijvoorbeeld in het stimuleren dat ouders en verwanten langs kunnen komen en dat jongere en familie of bekenden meer bereikbaar voor elkaar zijn. Onderhoud daarnaast ook zelf regelmatig contact met ouders en eventueel anderen uit het netwerk, waardoor zij ook erkenning ervaren.
3. Geef ook sturing aan de jongeren zelf, maak dat zij voldoende aandacht aan thuis schenken, ook als dat niet hun directe behoefte is. Met het oog op zaken waar men in de toekomst tegenaan kan lopen en die men nu nog niet ziet, mag je (en moet je soms) dingen aanbieden waarom niet wordt gevraagd.
4. Betrek familie bij activiteiten, zoals gezamenlijke maaltijden, familiedagen, excursies of bijeenkomsten met broers en zussen. Informeer familie en bekenden over wat er binnen De Combinatie wordt gedaan (via informatieavond, folder, film).
5. Schenk speciale aandacht aan de relatie en de contacten tussen ouders/verzorgers, mentor en voogd. Samen met de jongere vormen zij de vierhoek waarbinnen mogelijkheden voor contacten en netwerken van de jongere gesmeed en op hun haalbaarheid getoetst kunnen worden.
6. Geef naar familie en netwerk aan dat zij ook zelf wat moeten doen: zij kunnen laten weten dat zij er zijn en aangeven wanneer zij contact willen.

Voor de jongeren op de Combinatie blijkt contact met familie belangrijk, voor hen die voorheen op De Combinatie verbleven is het belang sterk afgenomen. Dat laatste is wellicht het gevolg van een gecombineerd effect van de natuurlijke gang van zaken (men geraakt meer op zichzelf, eventuele partner en vrienden worden belangrijker) en specifieke gezin- en familiesituaties (zoals echtscheidingen en andere breuken in het gezin van herkomst). Contact met vrienden van buiten De Combinatie blijkt voor jongeren die nu bij De Combinatie verblijven een lastig punt; contacten binnen en buiten lijken gescheiden circuits.

Aanbevelingen:

7. Schenk bij jongeren aandacht aan het belang van het natuurlijke netwerk dat ouders en familie vormen. Wijs hen er op dat dit netwerk 'gekoesterd' kan worden.
8. Moedig jongeren aan en stel hen in staat om contacten met vrienden buiten De Combinatie te onderhouden. Wees hierin uitnodigend en faciliterend naar zowel de jongeren zelf als hun vrienden.

Onderzoeksvraag 4: Op welke wijze kunnen jongeren die de jeugdzorg verlaten (meer) steun krijgen vanuit familie en netwerk?

Het antwoord op deze vraag is een afgeleide van de antwoorden op de voorafgaande vragen. Jongeren die de jeugdzorg verlaten kunnen steun krijgen vanuit familie en netwerk op een wijze die tijdens hun verblijf in de jeugdzorg is opgebouwd. Er kan niet opeens iets nieuws ontstaan. Het antwoord is met andere woorden: door die ondersteuning al tijdens het verblijf vanzelfsprekend te laten zijn, daarop vooruit te lopen tijdens het verblijf in jeugdzorg.

Aanbevelingen:

9. Bouw als De Combinatie, in partnerschap met ouders en bekenden, voor iedere jongere die de instelling verlaat een sociale infrastructuur op voor de tijd daarna.
10. Laat zo nodig een onderdeel van die sociale infrastructuur zijn het bieden van specifieke ondersteuning op bepaalde domeinen (nabegleiding, verlengde begeleiding). Deze ondersteuning kan verbonden zijn aan de Jeugdzorg (waar wettelijke mogelijkheden voor zijn), maar wellicht even zo goed aan bestaande, reguliere voorzieningen op lokaal niveau, met de Wmo (Wet maatschappelijke ondersteuning) als wettelijk kader.

5.3 Overige bevindingen

Zoals bij de beschrijving van de opzet van het onderzoek al naar voren gebracht (zie par. 1.3), werd door de manier van bevraging veel meer informatie verzameld dan voor de beantwoording van de onderzoeksvragen noodzakelijk was. In het bijzonder was hiervan sprake bij de vragen naar suggesties voor verbeteringen bij De Combinatie. De antwoorden hierop leverden tal van opmerkingen op die niet zozeer over contacten en relaties gingen maar over het totale, brede pakket van taken en activiteiten van De Combinatie.

De aanbevelingen van de drie groepen geïnterviewden zijn in de voorafgaande hoofdstukken (paragrafen 2.3, 3.3 en 4.2) ondergebracht in een onderverdeling in vijf categorieën. Zij zijn in tabel 17 op een samenvattende manier bij elkaar gevoegd.

Tabel 17: Overzicht van de in paragrafen 2.3, 3.3 en 4.2 gedane aanbevelingen aan De Combinatie

Categorie	Aanbevelingen per onderwerp
1. De organisatie	<p>1.1 Verslagen en plannen: laat die toekomstgericht, leesbaar en waarheidsgetrouw zijn, wees zorgvuldig in openbaarheid en overdracht.</p> <p>1.2 Vrijheid en inspraak: geef jongere inspraak in wie zijn/haar mentor wordt, hanteer minder strakke regels, pas regels <i>individueel</i> toe, laat regels gelegenheid voor contact met vrienden niet in de weg staan.</p> <p>1.3 Continuïteit in begeleiding: niet te veel wisselingen met personeel, zorg voor continuïteit in de ondersteuning, houd goede medewerkers vast, zie de mentor als centrale persoon.</p> <p>1.4 Kwaliteit van de begeleiders: zorg voor goede hulpverleners, train begeleiders, laat jongere meedoen in sollicitatiegesprekken.</p> <p>1.5 Bureaucratie: wees minimaal op kantoor, zorg voor een goede en adequate indicatiestelling, wacht niet met uitvoeren van plannen en ingaan van trajecten, wees slagvaardig bij behandeling.</p>
2. De inhoud van de begeleiding en ondersteuning	<p>2.1 Aandacht voor de persoon: zie de jongere als persoon, als mens, luister naar hem, verdiep je in zijn leven en denken, neem hem serieus in zijn verhalen en klachten, maak geen gedwongen groepsprogramma's maar <i>individuele</i> plannen en activiteiten, laat niet alle aandacht alleen naar 'slechte' jongeren uitgaan, wees je bewust van het grote verschil dat er kan zijn tussen de leefgroep en de behoefte van de individuele jongere.</p> <p>2.2 Geven van sturing: treedt waar nodig streng op, houd jongeren aan afspraken.</p>
3. Contacten met de buitenwereld	<p>3.1 Contact met de voogd: zorg dat de voogd gemakkelijk bereikbaar is, betrokken is (meepraat over hulpverleningsplannen, doelen, wat je behaald hebt, hoe het gaat) en één team vormt met de mentor.</p> <p>3.2 Contact met de familie: denk mee over het behouden van het contact van de jongere met de familie, help met het contact herstellen, neem de ondersteuning van ouders over als die er niet zijn, wees eerlijk (geen 'oeps sorry cultuur', neem ouders en verwanten serieus (bijvoorbeeld door je goed voor te bereiden en in te lezen op gesprekken met ouders, werk op alle terreinen met ouders samen).</p> <p>3.3 Samenwerking met andere organisaties: schakel op tijd andere organisaties in, bijvoorbeeld omdat De Combinatie aan de grens van haar kunnen zit.</p>
4. Voorbereiding op het zelfstandig wonen	<p>4.1 De inhoud van de voorbereiding: praktische voorbereiding (financiële zaken, huishoudelijk), opzetten netwerk, onderhouden relaties en contacten, leren van zelfstandigheid (zelfstandigheidsdagen).</p> <p>4.2 Het proces van de voorbereiding: tijdig informatie geven over data, termijnen en woonmogelijkheden, maken van stappenplan, rekening houden met wat iemand al kan (dus <i>individuele</i> trajecten), vroeg starten met voorbereiding, moet ook van de jongere zelf komen, wanneer terug naar huis daaraan laten wennen.</p> <p>4.3 Begrenzings in de voorbereiding: je hoeft en kan niet alles als organisatie, besef dat binnen elk domein (school, toekomstig wonen, werk, vrije tijd, en dergelijke) er ondersteuning is die bij dat specifieke domein hoort, geen contacten opdringen.</p>
5. Ondersteuning tijdens het zelfstandig wonen	<p>5.1 Informatie: jongere moet kunnen terugvallen op informatie (over administratieve zaken, vrije tijdverenigingen, cursussen, en dergelijke, wat kan in de vorm van bijvoorbeeld infomap of website).</p> <p>5.2 Continuïteit in de ondersteuning: zorg voor nabegeleiding tussen 18 en 21/23 jaar, als De Combinatie (geleidelijke afbouw begeleiding, mogelijkheid mentor/ondersteuner nog aan te houden) of via andere organisaties (jeugdzorg, reguliere organisaties).</p>

Twee clusters van aanbevelingen uit tabel 17 sluiten direct aan bij wat in de vorige paragraaf, bij de beantwoording van de onderzoeksvragen, al aan de orde kwam: 3.2 (contact met de familie) en 5.2 (continuïteit in de ondersteuning). De overige aanbevelingen kunnen worden gezien als aanvullend op de 10 aanbevelingen uit de vorige paragraaf.

Eén andere categorie van aanbevelingen willen we er nog even apart uitlichten, namelijk die over de voorbereiding op het zelfstandig wonen (categorie 4). Dit onderwerp vormde het achterliggende thema van de vragen van dit onderzoek. De hier genoemde clusters van aanbevelingen - over inhoud, proces en begrenzingen van de voorbereiding - spreken voor zich. We willen er nog drie beschouwende opmerkingen over maken.

In de eerste plaats, ook in het zelfstandig wonen is er het perspectief en de wens van het 'normale': wonen zoals iedereen woont en daarop voorbereid willen worden. We zagen die wens van het gewone en natuurlijke ook ten aanzien van relaties en contacten, zowel van de kant van de jongeren zelf als van de kant van ouder of bekende uit het netwerk. Voor De Combinatie is er de voortdurende taak en uitdaging om het perspectief van het normale te verbinden aan de aanwezige aandoeningen en ervaringen (autisme, verstandelijke of psychische beperking, seksueel misbruik, e.d.). Deze laatste kunnen allerlei gevolgen hebben voor het gedrag van de jongere en de route naar het normale complex maken. Ook in de contacten met het netwerk (waarin zich ouders kunnen bevinden die zelf ook worstelen met aandoeningen of traumatische ervaringen) kan die complexiteit spelen. Je wilt ondersteunen in het normale, maar moet dat dus op een andere, bijzondere manier bijbrengen. Kennis en professionaliteit zijn daarbij onontbeerlijk.

In de tweede plaats, in die voorbereiding op het zelfstandig wonen speelt de leeftijd van de jongere een belangrijke rol. Wanneer we de informatie van hen die vroeger bij De Combinatie verbleven plaatsen naast de informatie uit de gesprekken met jongeren die nu bij De Combinatie zijn, valt op dat het besef van het belang van voorbereiding op zelfstandig wonen bij de jongere groep niet zo aanwezig is. Dat past ook in de ontwikkelingsfase van de jongere - normaal gesproken ga je niet al op je 15de je bezig houden met zelfstandig wonen - maar niet in zijn of haar realiteit. Die realiteit is immers dat de Jeugdzorg (in dit geval De Combinatie) geacht wordt er naar toe te werken dat rond het 18de levensjaar de overgang naar buiten de Jeugdzorg wordt gemaakt, men daarvoor 'klaar' is. Het legt bij De Combinatie de verantwoordelijkheid om zich scherp bewust te zijn van de voorbereidingsroute naar het zelfstandig wonen en hierin ook 'te denken voor de jongere'.

In de derde plaats, bij de aanbevelingen over de voorbereiding op het zelfstandig wonen, maar ook bij veel andere aanbevelingen, speelt op de achtergrond de behoefte bij jongeren om als *individu* gezien en benaderd te worden. Die behoefte staat op gespannen voet met de groepsgerichtheid van alledag. Sommige jongeren en verwanten brengen naar voren dat het groepsgerichte zelfs schadelijk voor de jongere is (als eenling tussen de 'slechten' zitten bijvoorbeeld). De Combinatie moet hier alert op zijn en hierop met aandacht en zorg voor het individu reageren. Alles wat op deze leeftijd met een jongere gebeurt, kan verstrekende gevolgen hebben voor de rest van zijn of haar leven.

We sluiten af met een waarneming op het niveau van het onderzoek als geheel. Als we alle resultaten overzien - zowel die welke behoren tot de beantwoording van de onderzoeksvragen als de aanvullende resultaten en aanbevelingen uit tabel 17 - valt op hoezeer zij aansluiten op de 19 kwaliteitsstandaarden voor de jeugdzorg (Van Beek &

Rutjes, 2009). Die aansluiting is er op alle drie niveaus die met betrekking tot het kwaliteitsbeleid van jeugdzorginstellingen worden onderscheiden, namelijk het primaire proces, de organisatie en de medewerkers. Wat ons betreft mag dit worden gezien als een teken van validiteit van de informatie die de geïnterviewden hebben gegeven.

In het bijzonder zien we verbinding met de volgende standaarden:

- Standaard 3: Jeugdigen en hun familie worden goed geïnformeerd.
- Standaard 8: De plaatsing en de hulp bieden de jeugdigen een zo gewoon mogelijk leven.
- Standaard 10: Jeugdigen kunnen contact (onder)houden met hun familie.
- Standaard 12: Pleegouders en professionals luisteren naar jeugdigen en nemen hen serieus.
- Standaard 13: Jeugdigen worden gesimuleerd om mee te praten en invloed te hebben op hun leefomgeving.
- Standaard 15: Jeugdigen krijgen de mogelijkheid om in contact te komen met leeftijdgenoten in een vergelijkbare situatie.
- Standaard 17: Jeugdigen en hun familie worden goed voorbereid op de situatie na het verblijf in een pleeggezin of groep.
- Standaard 18: Jongeren worden bijtijds voorbereid op zelfstandig (gaan) wonen.
- Standaard 19: Na vertrek uit de jeugdzorg is ondersteuning gegarandeerd, ook voor de familie.

6 Geraadpleegde bronnen

Beek, Fiet van & Rutjes, Leo (2009). *Kwaliteitsstandaarden Jeugdzorg Q4C. Wat kinderen en jongeren belangrijk vinden als ze niet thuis wonen*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Buijsse, K., Beek, A. van & Houbraken, W. (2008). *'Niemand uit beeld'. Nazorg in Eindhoven. Eindrapportage*. Den Bosch: K2 Brabants kenniscentrum jeugd.

CRJZNB/Zorgbelang Brabant (2007). *Nazorg... 18 plus...hoe doen we dat nou? Rode draden uit interviews binnen jeugdzorg*. Deurne: CRJZNB/Zorgbelang Brabant.

CRJZNB/Participatiewerkplaatsen Jeugd Zorgbelang Brabant/Provinciale Raad voor de Volksgezondheid en Maatschappelijke Zorg/provincie Noord-Brabant (2008). *18 Plus...en dan? Kansen voor jongeren*.

PRVM, Provinciale Raad voor de Volksgezondheid en Maatschappelijke Zorg (2007). *Meerderjarig in de jeugdzorg, en dan? Onderzoek naar de overdracht van 18 plussers van de residentiële jeugdzorg en pleegzorg naar het lokale jeugdbeleid*. Den Bosch: PRVM.

Steketee, M, Vandenbroucke, M & Rijkschroeff, R. (2009). *(Jeugd)zorg houdt niet op bij 18 jaar*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

WESP (2007). *Omdat je toch liever thuis wilt wonen bij je ouders. Kinderen over hun verblijf op de Hondsbeg*. Voorhout: Stichting WESP.

WESP/De Combinatie (2009). *Jongeren, hou je vast! Een programma voor het bouwen en verstevigen van het sociaal netwerk voor jongeren die gebruikmaken van de behandelgroepen oudere jeugd en woonbegeleiding van De Combinatie Jeugdzorg*. Voorhout: Stichting WESP.

WESP (2009). *Verslag van de bijeenkomst van de focusgroep De Combinatie*. Voorhout: Stichting WESP.